

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 | 3. SZÁM
LXII. ÉVFOLYAM

Ribi András
A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei

Somogyi László
Betekintés a váci civil internálótábor működésének történetébe

Fodor Gábor
Egy magyar kórház Konstantinápolyban

Turbucz Dávid
Horthy Miklós fővezéri tevékenysége

Buzgó Gábor
Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években

Fuchs György
Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában
1944 nyarán

Kornis Gyula: Napló (közreadja Dévényi Anna)

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 3. szám

TANULMÁNYOK

- Ribi András** • A budai káptalan országos hatáskörének kezdetei 371
- Somogyi László** • A Nagy Háború szürke zónája. A váci civil internálótábor működésének története 399
- Fodor Gábor** • Egy magyar kórház Konstantinápolyban 413
- Turbucz Dávid** • Régi források, új értelmezési lehetőség. Horthy Miklós fővezéri tevékenysége 425
- Buzgó Gábor** • Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években 453
- Fuchs György** • A Dolesch–Velich–ügy. Nyilas tisztviselők internálása Pest megye Kiskőrösi járásában 1944 nyarán 471

FORRÁS

- Kornis Gyula**: Napló (Közreadja: Dévényi Anna) 497

FORRÁS

KORNIS GYULA: NAPLÓ

Közreadja: DÉVÉNYI ANNA

GYULA KORNIS: DIARY
(Source Publication)

Gyula Kornis, scholar and politician, professor of philosophy and pedagogy, secretary of state in charge of public education by the side of Kunó Klebelsberg, and first vice-president and then president of the House of Representatives, was one of the major figures of the Christian-national-conservative ideology that was a key feature of the Horthy era. The chief merit of his piece of writing, entitled „diary”, but in terms of genre rather a fragmentary memoir, which runs to a mere 35 pages, is the portraits it gives of the key political figures of the period and the author's personal reflections. Kornis, who analyses the psyché of the politician from a scientific (psycho-historical) perspective, offers a detailed characterisation of prime ministers Gyula Gömbös, Pál Teleki and Miklós Kállay, but also gives reflections on the habitus of Kunó Klebelsberg, Bálint Hóman, Sándor Sztranyavszky, László Bárdossy and Kálmán Kánya. The politician portraits are embedded, as supplementary-explanatory excursus, in descriptions of predominantly foreign political events, which, mostly following in a chronological order, constitute the backbone of the memoir. Kornis did not aim to present his own personal history, only dealing with those details of his career that seemed relevant from a national perspective. Consequently, the most active phase of his political life, that is, the second half of the 1930s, is the center of gravity of his narrative, with a special emphasis on the history of the fall of the Imrédy administration, in which Kornis himself played a leading role, and which also signalled the end of his political career. Alongside the distorted prism caused by a personal nexus, the experience of the war years also left its footprint on the judgements of the work dated to 31 March 1944.

Keywords: Horthy Era, politician portrait, diary, memoir, Gyula Kornis, Gyula Gömbös, Pál Teleki, Miklós Kállay, Béla Imrédy

„1927 októberében gr Klebelsberg Kuno meghívott államtitkárnak és politikai téren is teljes bizalmával ajándékozott meg. [...] Már ekkor gondoltam arra, hogy érdemes lenne naponkint a vele való beszélgetéseket kortörténeti megörökítés céljából naplószerűen leírni. Sok dolgom, esti fáradtságom mindig halasztotta velem a naplóba kezdést. Semmi sem lett belőle, bár ezt a könyvet akkor ebből a célból vásároltam meg. [...] Közben képviselő, a képviselőház alelnöke, majd elnöke lettem. Az eseményeket közvetlen valójában volt alkalmam látni. Előbb Bethlen István, majd Gömbös Gyula, noha sokszor bíráltam

Dévényi Anna, PhD. A forrásközlés a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja (Bolyai+ Ösztöndíj) támogatásával készült.

ténykedésüket, megajándékoztak benső bizalmukkal. [...] Kánya Kálmán is sokszor beavatott több ügybe.”

Kornis Gyula itt közreadott, *Napló* címmel ellátott írásának kezdő sorai sokat ígérnek a Horthy-korszak iránt érdeklődők számára. A kéziratot a Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) – melynek Kornis tagja, s rövid ideig elnöke is volt – Kézirattára őrizte meg.¹ A precíz tudós talán még 1927-ben írta fel az említett könyv kezdő lapjára a műfajt is jelölő címet, tény azonban, hogy a „naplóban” található egyetlen bejegyzés jóval későbbi, 1944. március 31-i keltezésű, műfaját tekintve pedig leginkább emlékirat-töredéknek tekinthető. Terjedelme rövid, mindössze 35, kézzel írt füzetlap, amit valószínűleg egyszerre vetett papírra. A felcsigázó kezdő sorok ellenére Kornis – szándékosan – nem lett a vezető politikusok krónikása (ahogy ő fogalmaz: „puszta szóreflexe”). Mégis több szempontból is fontos forrásnak tekinthetjük a kéziratot töredéket.

Az emlékirat egyik legfőbb értékét a korszak meghatározó politikusainak jellemrajzai, illetve a szerző szubjektív viszonyulásai (pl. Hómanhoz vagy Horthyhoz fűződő viszonya), vagyis személyes reflexiói, az egyéni interpretáció hangsúlyai adják. A szövegben előforduló – arányaiban legalábbis – feltűnően sok politikusportré nem tekinthető véletlennek. Kornis szerteágazó tudományos érdeklődésének egyik fő tengelye a pszichológia volt, ezen belül is kitüntetett szerep jutott a „politikacsinálás” emberi, lelki mozgatórugóinak. A témát *Az államférfi*² című, 1933-ban megjelent, a történeti és a politikai pszichológia tárgykörébe illeszkedő, kétkötetes művében járta körül. Ebben a politikus lelkialkatát, ideáltípusát és a valóságban megjelenő tipikus jellemvonásokat vonultatja fel, kategorizálja, rendszerezi.³ Kornis nagy jelentőséget tulajdonított az „igazi” államférfiak történelemformáló szerepének.⁴ Az erre alkalmas politikus legfontosabb tulajdonságának a hivatástudatot nevezte meg, melyből szerinte már automatikusan következik a többi szükséges jellemvonás kifejlődése: a kiforrott politikai világnézet, az emberfeletti munkabírási, a szuggesztív erő, az erős, mindent legyűrő akarat, a felelősségtudat, a józan ítélőképesség, az intuíció, a tárgyi tudás.⁵ Ezt a magyar politikusok közül – legalább részben – Gömbösben láthatta megvalósulni. Bár számos kritikát is megfogalmazott

¹ Magyar Tudományos Akadémia. Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár. Kornis Gyula naplója. (= MTA KIK KT) Ms 4287/104.

² Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. I–II. Bp., 1933. Somos Róbert érdekes felvetése szerint a mű, illetve a kutatás Kornis saját politikai karrierjére, politikusi működésére való tudományos felkészülésének terméke. Somos Róbert: *Kornis Gyula, a filozófus és politikus*. Bp., 2019. 212. Valóban, a kötetben Kornis önálló fejezetet szentelt a „Tudósok a politikában” témának. [II. kötet 130–144.]

³ E művében szándékosan nem vizsgált kortárs magyar politikusokat, inkább a történelem által már igazolt, nagy formátumú államférfiakra koncentrált. A jelenből csak néhány nemzetközileg is számottevő, erős hatású személyiséget emel ki.

⁴ Világosan kirajzolódó álláspontja szerint az első világháborút követő történelmi szituációban – amit világvizonylatban is válságként értelmez – a nyílt vagy burkolt diktatúra jelenthetett előrelépést, feltéve, hogy akad alkalmas vezető annak megvalósítására. Nagy elismeréssel írt például Mussolini, Kemal Atatürk és Piłsudski teljesítményéről. Kornis: *Az államférfi*, I. 15., 19–20.

⁵ Kornis: *Az államférfi*, I. 25–27. Tényleges politikusi működése során azonban Kornist már az alkotmányvédők között találjuk. Mint a korszak képviselőházi elnökeinek többsége, ő is a parlamentáris rend és az alkotmány végső őreként értelmezte hivatali szerepét. A napló tanúsága szerint ellenezte Imrédy diktatórikus törekvéseit, a parlamentarizmusnak legalább a látszatát igyekezett fenntartani.

politikájával kapcsolatban, érezhető, hogy személyes vonzerejének bűvkörébe került.⁶ Gömbös mellett részletesebben ecseteli még Teleki Pál, valamint Kállay Miklós habitusát, de Klebelsberg Kunó, Hóman Bálint, Sztranyavszky Sándor, Bárdossy László és Kánya Kálmán személye kapcsán is megfogalmazza megfigyeléseit. A szóba kerülő magyar politikuskoknak pár szóban, érzékletesen festi meg jellemrajzát, de nem törekszik tudományos igényű pszichológiai elemzésre, nem keresi bennük az 1933-ban felállított politikuskategóriák megfelelőit. Ítéletalkotásaiban inkább a háborús évek tapasztalata és a személyes nexusból eredő – óhatatlan – prizmatörés ötvöződik.

A politikusportrék a memoár gerincét adó, jobbára kronologikus rendben tárgyalt események elbeszélésébe ágyazódnak, mint azokat magyarázó-kiegészítő exkurzusok. Az érezhetően nem szerkesztett szövegben az események közötti szelekció leginkább Kornis személyes érintettségén, illetve jelentőségtulajdonításán alapszik. Elsősorban a fontosabb külpolitikai történéseket tartotta megörökítésre érdemesnek. A memoárban számos – igaz, nem túl részletes – eseményleírás található, például Darányi és Hitler tárgyalásairól, Lengyelország német megtámadásáról, a Szovjetunió elleni hadba lépésről, a Jugoszlávia elleni magyar akcióról stb.⁷ Szűkebb szakterületéről, a kultúr- és oktatáspolitikáról Kornis egyáltalán nem tesz említést. Sokatmondó, hogy a Vallás- és Köznevelésiügyi Minisztérium államtitkáráként – saját szavai szerint – nem tekintette magát a politikai élet irányítójának. Ezt a szerepet a kormánytagoknak és a befolyásosabb parlamenti képviselőknek tartotta fent, amit személyes életpályája, karrierépítése is igazolni látszik. A belpolitikát tekintve – érthető módon – elsősorban azokról az eseményekről írt, amelyeket a képviselőház elnökeként maga is tevőlegesen alakított, így emlékei hozzájárulhatnak ezek pontos, utólagos rekonstrukciójához. Ezek az Imrédy által a parlament elé terjeszteni kívánt felhatalmazási törvény és a miniszterelnök parlamenti leszavazása, valamint a politikus zsidó felmenőinek kinyomozásával és lemondatásával kapcsolatos történetek,⁸ amikhez Kornis politikusi pályafutásának „csúcsa” és bukása is kapcsolódik. Mint a diktatúra felé utat kereső miniszterelnök politikájával szemben felépő, akkori magas közjogi méltóságát is „feláldozó” egykori politikus, erkölcsi alapot érezhetett arra, hogy bírálatot fogalmazzon meg számos kormánnyal és kormányfővel szemben is. Elképzelhető, hogy a „napló” 1944. márciusi keletkezésében – mint motiváció – közrejátszott Imrédy újbóli kormányfői kinevezésének lehetősége is.⁹

⁶ Lásd Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom*. Pécs, 2018. 22–23., 509., 574–575. Vonyó József Gömbös pályafutását rendkívül komplex módon mutatja be, nem mellőzve a pszichohistória eszköztárát sem személyiségének megfestéséhez. A kötetből kirajzolódó politikuskat sok tekintetben igen közel áll Kornis 1933-ban megfogalmazott ideájához, jóllehet gyakorlati tevékenységét Kornis később határozottan bírálta. Az 1944-ben keletkezett szöveg már a diktatúrákból való kiábrándultságot, sőt ellenszenvet tükröz.

⁷ Egy-egy releváns kérdésfelvetés kapcsán izgalmas vállalkozás lehet ezek összevetése más memoárok (így Ullein-Reviczky Antal, Horthy Miklós, Kállay Miklós, Barcza György, Szegedy-Maszák Aladár és mások) interpretációival. A korszakról közreadott nagyszámú visszaemlékezés számbavétele helyett csak néhány jelentősebb sorozat: *Extra Hungariam*, *Tények és Tanúk*, *Sisak és cilinder*, *Korok és Dokumentumok*.

⁸ Imrédy politikai pályafutásáról lásd Sipos Péter: *Imrédy Béla*. Szeged, 2001. (Élet-Kép.)

⁹ A tartalmi hangsúlyok Kornis, 1945-ben lezajlott igazoló eljárásában védekezésül használt érvrendszeréhez illeszkednek (lásd Kornis fellebbezése MTA KIK KT Ms 4285/60). Ez, illetve a „napló” narratívája felveti a kérdést: vajon nem egy visszadatált, apologetikus célzatú szöveggel van dolgunk? Véleményem

Az 1944. március 31-re datált visszaemlékezést egy nappal korábbi, 1944. március 30-án kelt ötoldalas feljegyzés egészíti ki, melyben Kornis Szombathelyi Ferenc – az előző esti közös vacsorán elhangzott – beszámolóját rögzíti a március 18-i klessheimi eseményekről. A mindössze pár nappal a történetek után készített jegyzet fontos adalékul szolgál Horthy és Szombathelyi később¹⁰ papírra vetett visszaemlékezéseihez is.¹¹

Kornis saját, személyes történetének bemutatására nem törekedett, életútjából csak az országos politika alakulása szempontjából is releváns részleteket közöl. Talán önmagára is alkalmazta a tanulságot, melyet a tetemes mennyiségű politikusi emlékirat tudományos feldolgozása során szűrt le: „A memoire, mint utólagos önreflexió s önmegítélés, természetesen igen szubjektív műfaj. A memoireok nagyszerű pszichológiai képeskönyvek, nemcsak a valóság, de a látszat lelki mivolta szempontjából is. Az emberi nagyság és kicsinység tarka bizonyítékai: documents humains. Íróik sokszor nagyobbak maradtak volna, ha lelküket nem vetkőzik le.”¹²

A szöveg értő olvasásához, Kornis motivációinak és ítéleteinek megértéséhez, elengedhetetlen a szerző pályafutásának, a történelmi események és a személyes életút metszéspontjainak legalább vázlatos ismerete.

A rendkívül aktív közéleti szerepet vállaló piarista szerzetes, tudós, politikus karrierje figyelemre méltó. 1885-ben született Vácott, Kremer Gyula néven, német származású családban.¹³ Orvos édesapját nagyon korán, kilencéves korában elvesztette, ettől kezdve édesanyja egyedül nevelte három gyermekét. Tanulmányait Vácott kezdte, majd a kecskeméti piarista gimnáziumban folytatta. Mindössze 15 éves volt, amikor belépett a piarista rendbe, 1908-ban pappá szentelték. 1907-ben szerzett latin–magyar szakos tanári diplomát a budapesti egyetemen, de Oxfordban és Lipcsében is volt vendéghallgató. 1907 és 1914 között a rend budapesti főgimnáziumában tanított, ekkor habilitált a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen *A szellemtudomány logikája* című értekezésével.¹⁴ Kinevezést azonban nem itt, hanem az újonnan szerveződő pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen kapott, egyetemi magántanárként mindjárt a Filozófiai Intézet igazgatója lett. Pályája viharos gyorsasággal ívelt felfelé. 1916-ban már rendes tanár és az MTA levelező tagja volt. Pozsonyban sokat fáradozott a bölcsészkar megszervezésén, aminek 1918-ban

szert az írás inkább tükrözi a magyar politikai életnek azt a valóságát, amivel Kornis 1938-tól fokozatosan szembesült, s amivel egyre kevésbé tudott azonosulni. A német megszállás ennek a folyamatnak olyan „csúcspontja”, mely a számvetés kényszerét érthetővé teszi a megelőző kor aktív és önmagát felelősnek érző közéleti szereplője esetében.

¹⁰ Szombathelyi Ferenc 1945 júniusában szerkesztette meg visszaemlékezéseit *Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar volt főnökének védőirata* címmel. Lásd *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945*. Bp., 1990. (Sisak és cilinder.) Horthy – saját bevallása szerint – 1944 októberétől, elfogatásától kezdve dolgozott visszaemlékezésein egészen annak 1953-as első megjelenéséig. Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Bp., 1990. (Extra Hungariam.)

¹¹ A dátumok alapján az is elképzelhető, hogy ez a beszélgetés – vagy annak rögzítése – készítette Kornist saját emlékei megörökítésére, e történelmi fordulópontként átélt pillanatban. Az aktuális eseményekre (a német megszállás ténye, baloldali pártok feloszlása, a Gestapo működése, letartóztatások stb.) azonban nem reagált, ezekről a visszaemlékezés hallgat.

¹² Kornis Gyula: *Az államférfi*, I. 30.

¹³ Nevét az egész család magyarosította 1906-ban.

¹⁴ Somos: *Kornis Gyula*, 21.

az első dékánja lett.¹⁵ Az egyetemet azonban 1919. szeptember 22-én száműzték a cseh hatóságok Pozsonyból.¹⁶

A pályáját filozófusként kezdő Kornis érdeklődése, saját bevallása szerint, Trianon hatására fordult a filozófiától a pedagógia, az elméleti tudományosságtól a gyakorlati élet felé.¹⁷ 1919 után megjelent programadó művelődéspolitikai írásai jelentős mértékben meghatározták az oktatáspolitikai irányát az 1920-as években, ezen túlmenően legalább olyan mértékben járultak hozzá a „keresztény-nemzeti ideológia” megalapozásához és elterjesztéséhez, mint Szekfű Gyula, Bangha Béla, Szabó Dezső vagy Prohászka Ottokár művei.¹⁸ Kornis egyetemi pályafutása 1920-tól a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen folytatódott, ahol a filozófia és a pedagógia professzora volt, később a bölcsészkar dékánja, 1935–1936-ban pedig az egyetem rektora lett. Emellett közoktatási szakemberként, majd szakpolitikusként is működött. 1927–1931 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (= VKM) közoktatásügyért felelős államtitkára Klebelsberg mellett, 1926–1933 között a VKM tanácsadó, valamint a jogszabályok előkészítésében fontos szerepet játszó szervét, az Országos Közoktatási Tanácsot is vezette.¹⁹ Az államtitkári rangról történő lemondás során – mely időben megelőzte Bethlen, illetve Klebelsberg leköszönését – elképzelhető, hogy már a politikusi ambíciói fűtötték.

1931-től 1939-ig ugyanis a pártpolitikai élet porondján találjuk. Vác képviselőjeként került a képviselőházba a kormánypárt színeiben. Homályos sajtóhírek és társasági pletykák szerint a Károlyi-kormány kultuszminiszteri posztja kapcsán is felmerült a neve.²⁰ 1935-től az országgyűlés alelnöki, 1938-ban pedig elnöki tiszttét is betöltötte – igaz, mindössze hat hónapig.²¹ Számos reprezentatív megnyilvánulása mellett komolyabb szerepe házelnökként az Imrédy ellen szervezett parlamenti puccs levezénylésében volt. 1938-ban Kornist is váratlanul érte Imrédy politikai pálfordulása. Gömbös Gyula után ő lett a következő miniszterelnök, aki a parlamentáris rendszer lebontására tett kísérletet. Célja a parlament felhatalmazásának megszerzése volt a rendeleti úton való kormányzásra. Ilyen irányú kísérletei nem jártak sikerrel, viszont a kormánypártban szakadást idéztek elő. 1938 novemberében 62 képviselő lépett ki a pártból, egyik vezérük – Zsitvay Tibor és Sztranyavszky Sándor ex-házelnökök mellett – Kornis Gyula akkori házelnök volt. Ezzel, a korszakban példátlan mó-

¹⁵ Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyvei. 1918. április 20-i tanácsülés. Pécsi Tudományegyetem. Egyetemi Levéltár (= PTE L) VIII./100.a.

¹⁶ Polyák Petra: Tanévnýtók az Erzsébet Tudományegyetemen (1914–1950).

¹⁷ Kornis Gyula: *Kultúra és politika*. Bp., 1928. IV. Előszó.

¹⁸ Somos Róbert: Filozófia és politika Kornis Gyula munkásságában. *Valóság* 46 (2003) 2. sz. 63–78.

¹⁹ A testület munkájáról lásd Csibi Norbert – Dévényi Anna: Egy miniszteri tanácsadó testület műhelytitkai. Az Országos Közoktatási Tanács jegyzőkönyveinek forrásértéke 1872–1945. In: *Sed intelligere. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére*. Szerk. Slachta Krisztina – Bánkúti Gábor – Vonyó József. Pécs, 2016. 145–180.

²⁰ Károlyi állítólag őt akarta felkérni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére, csak éppen összekeverte a tárcát végül is elfoglaló Karafiáth Jenővel... Püski Levente: *A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947)*. Pécs–Bp., 2016. (Sziluett korszerű történelmi életrajzok) 72.; Somos: *Kornis Gyula*, 209.

²¹ Képviselőházi elnöki működéséről lásd Dévényi Anna: A parlament és elnökei a Horthy-korszakban. In: *Képviselőházi arcképcsarnok*. Szerk. Pelyach István. Bp., 2020. (Nemzet Főtere Kézikönyvek) 170–172., 191.

don, a kormánypárt elveszítette parlamenti többségét.²² A helyzetet kihasználva a disszidens csoport puccsot szervezett a kormányfő ellen, és november 23-án, egy ügyrendi kérdésben a Ház leszavazta a miniszterelnököt, ami egy parlamentáris rendszerben a bukással egyenlő. A törvényhozó hatalom háttérbe szorulását is szemlélteti, hogy ez mégsem történt meg. Horthy támogatásának köszönhetően a kormányfő a parlamenttel szemben is meg tudta őrizni pozícióját.²³ A kormányzó döntésében, a külpolitikai megfontolásokon túl, valószínűleg szerepet játszott az is, hogy két nagy súlyú véleményformáló, Teleki Pál és Keresztes Fischer Ferenc miniszterek – bár Imrédy diktatórikus törekvéseivel szemben álltak –, nem csatlakoztak a disszidensekhez, fontosabbnak tartották a kormánypárt egységének megőrzését. Ez, valamint az új ellenzéki frakción belüli erős heterogenitás, az újból kinevezett Imrédy ellenséges sajtókampánya, a megfelelő vezéregyéniség hiánya és az ellenzéki álláspont bizonytalansága (a sok tekintetben továbbra is kormánypártoló magatartás) mind hozzájárult a disszidensek jelentéktelenné válásához.²⁴

A sikertelen bukatasi kísérlet számos politikai karriernek vetett véget, köztük Kornis Gyulának is, aki 1938. december 1-én lemondott elnöki tisztéről.²⁵ Utóda, Imrédy felkérésére, a nemrég leköszönt miniszterelnök, Darányi Kálmán lett. Darányi elnökké választása abból a szempontból is különleges volt, hogy – rendhagyó módon – volt ellenfele. A házelnököket a korszakban többnyire egyhangúan választották meg előzetes egyeztetések és háttéralkuk után, ebben az esetben viszont – 150:89 arányban – megoszlottak a szavazatok Darányi és a disszidensek jelöltje, Kornis között.²⁶

Az 1939. május 28–29-i előrehozott választásokon, az új párt alapításával is kísérletező disszidensekkel együtt, Kornis a képviselőházból is kiszorult. Bár az időközben kinevezett régi-új miniszterelnökkel, akivel korábban jó viszonyt ápolt, igyekezett megegyezésre jutni,

²² Visszaemlékezésében részletesen leírta az eseményeket Zsitvay Tibor (nemzetgyűlési és képviselőházi elnök, igazságügyminiszter) és Lázár Andor igazságügyminiszter. In: *Magyarország 1921–1941. Zsitvay Tibor emlékiratai*. Szerk. Sipos Péter. Bp., 1999. (Korok és Dokumentumok) 362–449., Lázár Andor: *Visszaemlékezéseim*. Bp., 1995. 274–275.

²³ A kormánypárt válságát az első bécsi döntés oldotta meg. Szükségessé vált ugyanis a visszacsatolt területek parlamenti képviselőinek biztosítása, melyet a bonyolult előkészítést igénylő választások helyett a kormány javaslatára úgy oldottak meg, hogy „meghívtak” 17 felvidéki képviselőt a parlamentbe, akik a kormánypárt sorait erősítették, ezzel annak többsége helyreállt. Imrédy a felvidéki képviselők bevonulását követően azonnal benyújtotta a honvédelemről szóló törvényjavaslatot, mely többek között lehetővé tette a kormány számára a rendeleti kormányzás bevezetését is háborús veszély esetén. Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Bp., 2015. 43–44.; 1939. évi II. tc. a honvédelemről. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>. Legutóbbi megtekintés: 2019. augusztus 20.)

²⁴ Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk. Gergely Jenő. Bp., 1998. 275–276.; *Magyarország 1921–1941*, 362–449.

²⁵ Ezt a kormánypártban maradt képviselők is sürgették, a parlament bejáratában pedig diákok követelték Kornis távozását a „kolostorba Kornissal” rigmust skandalva. *Képviselőházi napló* (1935) XX. [1938. június 21. – 1938. december 5.] 301–303.; Somos: *Kornis Gyula*, 220. Kornis az Imrédy népbíróági perében tett tanúvallomásaiban maga is említést tesz róla, hogy a miniszterelnök leszavazása utáni napokban „500 emericánus [Foederatio Americana, Katolikus Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Szövetség – D. A.] jött a parlament elé tüntetni. Elnöki jogomnál fogva a rendőrséget akartam igénybe venni, de az akkori rendőrkapitány nem engedelmeskedett nekem.” *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Szerk. Varga László et al. Bp., 1999. 324.

²⁶ *Képviselőházi napló* (1935) XX. 312. Az elnökválasztás napján, 1938. december 7-én vettek részt első ízben a parlament munkájában a Felvidékről behívott képviselők, akikkel helyreállt a kormánypárti többség.

Teleki nem támogatta, ellenzéki jelöltként pedig nem jutott mandátumhoz és visszavonult a politikától.²⁷ Kifogyhatatlan energiáit újra a tudományos munkára összpontosította.²⁸

Eredményei elismerésül az MTA már 1927-ben rendes tagjává választotta, 1943–1944-ben az MTA képviselőjében vett részt a felsőház munkájában. A német megszállást követően (1944. május 9.) a Gestapo rövid időre őrizetbe vette, majd ugyanezt tették vele a szovjet megszálló csapatok is. 1945-ben mégis úgy tűnt, Kornisnak (ismét) szerepe lehet az új államrend kialakításában, részt vett a Polgári Demokrata Párt alapításában, és 1945–1946 bizonytalan éveiben az MTA elnöke volt. A lépésről lépésre teret foglaló presztalinizáció éveiben fokozatosan szorult ki a közéletből. 1945-ben még sikerrel fellebbezett az egyetemi Igazoló Bizottság kényszernyugdíjazást elrendelő döntése ellen, de 1948-ban már jobbnak látta, ha „önként” visszavonul. Ugyanekkor mondott le akadémiai tagságáról is. 1951-ben, már súlyos betegen telepítették ki Poroszlóra, innen 1953-ban költözhetett Hajdúszoboszlóra. Belső számúzetésben halt meg 1958-ban.

Az eredetileg naplónak szánt emlékirat-töredék címe (*Napló*) alá egy alcím került: *Bevezetés*, ami arra enged következtetni, hogy Kornis munkáját hosszabb lélegzetűnek szánta, a további fejezetek (vagy naplóbejegyzések) azonban nem készültek el. Ez annál inkább meglepő, mert Kornis – publikációit és irathagyatékát szemlélve – grafomán volt.²⁹ A szöveg nem tisztázott, számos áthúzás és javítás tarkítja, érezhetően „hirtelen felindulásból” született, előzetes szerkesztési megfontolások nélkül. Kissé csapongó, a kronologikus történetmesélést olykor kitérők törik meg, egy-egy elejtett témához később visszatér, teljességre nem törekszik. Kornis személyes feljegyzéseiből – és publikációinak precíz, logikus szerkesztéséből is – kiderül, hogy büszke volt világos, már-már didaktikus stílusára.³⁰ Az utólag, ceruzával tett kiegészítő megjegyzésekből, alá- és áthúzásokból egyértelműen látszik, hogy a szöveggel később még foglalkozott. Konkrét utalás található 1948-as és 1953-as eseményekre, szövegét tehát még jó pár év múltán is „gondozta”, tartalmi kiegészítéseket és stílári javításokat is eszközölt. Tisztázott vagy kiegészített változat ugyanakkor nem ismert. A memoár szövegét tartalmazó füzetlapokat utólag kitépték, valószínűleg maga a füzet sem maradt fent.

A *Napló* szövegét teljes terjedelmében, az utólagos betoldások jelölésével adom közre (ezeket szögletes zárójelben helyeztem el). A kitéptett füzetlapok szélein helyenként néhány betű elveszett, ezek feltételezett rekonstrukcióit szintén szögletes zárójelben közlöm. A szövegben számos alá- és áthúzás található, részben tollal (amik valószínűleg a szöveg keletkezésével egyidejűek), részben ceruzával (amik minden bizonnyal utólagosak). Ezeket egyrészt nagy számuk és nehéz áttekinthetőségük, másrészt a folyóirat szerkesztési tradíciói miatt nem jelöltem.

²⁷ 1939-ben, közéleti szereplése miatt kilépett a piarista rendből is és a székesfehérvári egyházmegye papjaként folytatta egyházi pályáját. Valójában már 1914 óta rendházon kívül működött, 1917-től szentszéki engedéllyel. Lásd erről Mózessy Gergely: Dr. Kornis Gyula személyére vonatkozó források a püspöki levéltárban. *Vár irodalmi és közéleti folyóirat* 10 (2014) 4–5. sz. 30–43.

²⁸ Kornis életművét, terjedelmét tekintve is tekintélyes tudományos munkásságát és műveit elismerésre méltó alaposággal mutatja be Somos Róbert. Lásd Somos: *Kornis Gyula*.

²⁹ Lásd Somos Róbert: *Magyar filozófusok politikai útkeresése Trianon előtt és után*. Bp., 2004. 174.

³⁰ Kornis Gyula visszaemlékezése az édesapjára. MTA KIK KT Ms 4285/1.

Bevezetés

1927 októberében gr Klebelsberg Kuno meghívott államtitkárnak és politikai téren is teljes bizalmával ajándékozott meg. Amíg a VKM-ben voltam (1931. febr.-ig), ez a rendkívül mozgalmas elméjű, fejét mindig új terveken törő, széles látókörű, izgalmas szenzírium³¹ úgyszólván naponként óraszámra szívesen lefölte előttem baráti szóban politikai élményeit, az eseményekről szóló felfogását, a minisztertanácsok tárgyalásait, behatóan és éles szemmel jellemezte az akkori politikai élet szereplőit.

Már ekkor gondoltam arra, hogy érdemes lenne naponként a vele való beszélgetéseket kortörténeti megörökítés céljából naplószerűen leírni. Sok dolgom, esti fáradtságom mindig halasztgatta velem a naplóba kezdést. Semmi sem lett belőle, bár ezt a könyvet akkor ebből a célból vásároltam meg. Visszatartott az is, hogy ha jómagam nem veszek részt a politikai élet irányításában, mint tettekkel tényező, akkor legfeljebb az [író]diák szerepére vállalkozhattam, másoknak pusztá szóreflexe leszek.

Közben képviselő, a képviselőház alelnöke, majd elnöke lettem. Az eseményeket közvetlen valójában volt alkalmam látni. Előbb Bethlen István, majd Gömbös Gyula, noha sokszor bíraltam ténykedésüket, megajándékoztak benső bizalmukkal. Ha Gömbös Berlinbe, Rómába, Varsóba ment s hazaérkezett, már másnap ebédre hívott és bizalmasan, titkos politikai terveivel együtt, minden tárgyalását elem tárta s utólag megbeszélte. Sajnos, ezt nem jegyeztem fel. Kánya Kálmán is sokszor beavatott több ügybe.³² Fájt pl. neki nagyon, hogy az olasz követtől kellett megtudnia, hogy a Népszövetségben a kis Magyarország tiltakozni fog az olaszokkal szemben érvénybe léptetett szankciók ellen az abesszíniai háborúból kifolyólag.³³ Ekkor Gömböshöz ment felháborodva s le akart mondani, majd végre valahogy megegyezésre jutottak. Kánya azonban akkor már Gömböst veszedelmes kalandornak, tanulatlan politikai-diplomáciai Naturburschnak³⁴ bélyegezte előttem.

Jelentős Kányának 1937-ben elmondott nyilatkozata, ahogyan előttem feltárta az új miniszterelnökkel, az egészen jelentéktelen kép[es]ségű, de mindig úri magatartású Darányi

³¹ Érzékenység, érzékeny, fogékony személyiség [lat.].

³² Kánya Kálmán (1869–1945), a két háború közötti magyar külpolitika egyik legfontosabb szereplője, 1933 és 1938 között külügyminiszter. Autonóm és koncepciózus elképzeléseit nem ritkán miniszterelnökeivel szemben is igyekezett érvényre juttatni. Korszerű életrajzát lásd Tóth Imre: *Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1869–1945)*. Pécs – Bp., 2016. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok.)

³³ Kánya a Népszövetség mellett működő képviselőt a brit diplomácia által szorgalmazott szankciók támogatására szólította fel, Gömbös azonban – Kánya tudta nélkül – ellenkező utasítást adott a berni követnek. Tóth: *Egy polgári arisztokrata*, 166–167.

³⁴ Naiv, tapasztalatlan [ném.].

Kálmánnal³⁵ 1936 őszén Hitlernél tett látoga[tá]sukat.³⁶ Amikor Kánya az új kormányfőt, Darányit Hitlernek bemutatta, ez a zajongó ember nemsokára kiabálni kezdett, hogy Ausztriát nemsokára bekebelezi, Schuschnigg ellen dühöngött, aki megakadályozza a német egységet.³⁷ Felszólította a két magyar minisztert, hogy csatlakozzék, s a magyarság erejét is vesse bele abba a tervbe, hogy Ausztriát és Csehszlovákiát meg kell szállni. Ha Magyarország csatlakozik, visszakapja Hitlertől az egész elszakított Felvidéket. Pozsonyt is? – kérdezte Kánya. Jawohl, felelte a Führer: Pressburg a magyarok ősi koronázó városa, felében magyar, ilyenfajta német városunk nekünk seregestül van, legyen ez újra a magyaroké, a Csallóközről, amely tiszta magyar, úgy sem lehet elszakítani. Ezt mind olyan fölhevült ordító hangon és gyorsan mondta a Führer, hogy Darányi, aki nem igen értette (rossz német volt), belesápadt és megijedve ült a helyén. Kánya, ahogy nekem előadta, búcsúzáskor újra kérdezte Hitlert, hogy valóban Pozsonyt is visszakapjuk? A válasz újra a meggyőzés biztos hangján hangzott el. Amikor künn voltak, magyarázta meg Kánya Darányinak, voltaképp a Führer haragja kik ellen támadt, s emögött számunkra nagyon kedvező [...]ítés rejlik.

Amikor 1937 [utólagos ceruzás megjegyzés: *nem 1938? HNJ. Pontosan: 1938. márc. 13.*] márciusában, tehát nem is egy félév multán, Hitler Ausztriába be[vo]nult, Kánya azonnal siffrírozott táviratot küldött Sztójay Döme követünknek Berlinbe, hogy menjen el Ribbentrophoz s tárja fel előtte, hogy a Führer mit mondott neki szórul-szóra ezen és ezen a napon Pozsonyra nézve [utólagos ceruzás megjegyzés: *Darányi K. tanú előtt*]; minthogy pedig a német csapatok bevonultak a Pozsonnyal szemben lévő Pozsonyligetbe, amelyet a csehek 1919. aug. elején, a magyar proletárdiktatúra kikiáltása után, mint 15 km sugarú hídfőt elfoglaltak, most vonuljanak ki a németek és helyükbe magyar csapatok léphessenek. Mi volt Ribbentrop válasza? „A Führer zokon venné, ha a magyarok most ígéretére figyelmeztetni bátorzkodnának!”

Kánya, akinek tudtommal minden fontos eseményről van följegyzése vagy talán naplója, ingerülten beszélt el nekem Imrédyvel való összetűzését is.³⁸ Kánya előadása szerint amikor a Kormányzóval kiment 1938. aug.-ában Németországba, ahol Hitler maga vezette el őket a német flotta megtekintésére [utólagos ceruzás megjegyzés: *s a Prinz Eugen új cirkáló felavatására*] Imrédy miniszterelnök nem akart a németországi utazáshoz csatlakozni. Miért? Mert akkor teljesen angolbarát volt. Kánya nagynehezen rávette, hogy Imrédy is kiutazzon. A miniszterelnök olyan rossz benyomást tett ak[kor] a németekre, hogy előbb jött haza, mint a Kormányzó. Amikor ezt észrevette s hatalmát inogni látta,

³⁵ Darányi Kálmán (1886–1939), a Gömbös-kormány földművelésügyi minisztere, Gömbös betegsége idején a miniszterelnök helyettese, majd annak halála után miniszterelnök. Hivataláról 1938. május 14-én mondott le. 1938. decemberétől Kornist követte a Képviselőház elnöki székében. Pályájáról tudományos igényű, új ismereteket felvonultató munka: Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs – Bp., 2014. (Szilueett. Korszerű történelmi életrajzok.)

³⁶ A találkozóra 1937. november 19–25. között került sor Berlinben. Kerepeszki: *A „tépelődő gentleman”*, 98–99.

³⁷ Kurt Schuschnigg (1897–1977), Ausztria szövetségi kancellárja, az ország függetlensége érdekében politizált. 1938. március 11-én, egy nappal a németek ausztriai bevonulása előtt, lemondott kancellári tisztségéről, az anchluss elleni tiltakozásul.

³⁸ Imrédy Béla (1891–1946), 1938 májusától 1939 februárjáig miniszterelnök.

teljesen átcsapott németpártivá.³⁹ An[nyira,] hogy Kányát is, aki fölényesen tárgyalt Ribbentrop[pal, s] ez erősen megneheztelt rá, fölládozta. Kánya mondta el felháborodva nekem, hogy egy magyar grófné útján, aki Ribbentropnak jó ismerőse volt, Imrédy üzenetet küldött a német külügyminiszternek, hogy Kányát nemsokára meneszti. De Kánya ezt megtudta, heves szem[re]hányásokat tett Imrédynek alattomoságáért s azonnal le akart mondani. Valahogy még néhány hétre állásában maradt, hogy a komáromi magyartót tárgyalásokat vezesse, illetve a bécsi döntésben részt vegyen. Még résztvett mint külügyminiszter a kassai bevonuláson is, aztán eltávozott.

Nemsokára Imrédyvel jómagamnak is meggyűlt a bajom. A tenyerünkön hoztuk Bethlentől Rassay-ig a miniszterelnöki székbe. Jómagam már 1938 februárjában lakásán felkerestem s egy óra hosszat jellemeztem előtte a súlyos helyzetet, amelybe a nyilas mozgalom s Darányi gyengesége veti az országot. (Ezt már 1937-ben Tisza-beszédemben nyíltan vázoltam, Darányit sokszor figyelmeztettem, de hiába, mert Hóman Bálint német ígérete alatt állt.) Diagnózisomat [utólagos ceruzás megjegyzés: Imrédy] helyeselte, de kérdezte: quid nunc?⁴⁰ Burkoltan arra céloztam, hogy neki kellene átvenni a kormányzatot, hogy rendet teremtsen a szubverzív⁴¹ törekvésekkel szemben. S [va]lóban pár hét múlva gazdasági főminiszter lett, majd május közepén miniszterelnök. Programja lényegében az volt, hogy letöri a nyilas mozgalmat. Első törvényjavaslati ilyen irányban mozgottak. Későbbi radikalizmusának még ekkor nyoma sem volt.

Azonban már megkezdődött a barátkozása az ún. cs-csoporttal (Mecsér, Kölcsey, Jurcsek, Csicserei-Rónay stb.), a politikai primitivizmus képviselőivel, akiknek száma legfeljebb 15 [utólagos beszúrás: 20]-re rúgott a pártban.⁴² Amikor Sztranyavszky Sándornak⁴³ a földművelési tárca elfogadásával a házelnöki helye megüresedett, a volt elnök engem ajánlott utódjául. Ezt Imrédy először helyeselte, de már pár nap múltán engedni akart a cs-csoport kívánságának, hogy ejtsem el. Imrédy magához kért s kifejtette, hogy nem vagyok „népszerű” a pártban, liberálisnak tartanak. Erre azt kérdeztem tőle, vajjon ő „népszerű”-e? Tegnap, mikor a pártban bemutatkozott, kik tapsoltak neki? Az első 3-4 sorban ülő „csáklyások,”⁴⁴ ellenben a nyilas érzületűek hallgatagon ültek. Végre belenyugodott, hogy jómagam töltssem be az elnöki tiszteletet.

Az előbb nem említettem, hogy amikor először gazdasági miniszter lett, a pártelnök (Ivá[dy]) felkérésére a pártlakomán az új kabinetet én üdvözöltem. Az új miniszterek nevében Imrédy válaszolt, kifejtve, hogy annál kedvesebb ez az üdvözlés neki, mert volt tanára ajkáról hangzik el, aki „világnézetének alapjait megvetette” (filozófiára tanítottam).

³⁹ Az úgynevezett kiel fordulatáról lásd Sipos: *Imrédy Béla*, 30–37.

⁴⁰ Most mit tegyünk? [lat.]

⁴¹ Felforgató [lat.].

⁴² A képviselők nevében szereplő 'cs' betűről elnevezett, kormánypárton belüli szélsőjobboldali csoport.

⁴³ Sztranyavszky Sándor (1882–1942), Bethlen miniszterelnöksége alatt, 1926-tól 1931-ig belügyminisztériumi államtitkár, 1932-től Gömbös oldalán oroszlánrészt vállalt a kormánypárt átszervezésében, melynek elnöke is volt. 1935–1938 között a Képviselőház elnöke, majd földművelésügyi miniszter Imrédy kabinetjében. Kornis mellett ő volt az 1938-as disszidensek vezéralakja, a sikertelen Imrédy-puccs az ő politikai pályafutását is derékba törte.

⁴⁴ Gömbös Gyula pejoratív elnevezése Bethlen István vele szemben opponáló konzervatív, „alkotmányvédő” körére.

Az elnökválasztás incidense ellenére [utólagos ceruzás megjegyzés: *egy ideig*] szívvel-lélekkel támogattam: semmi ellenérzés nem volt bennem iránta. Ő azonban teljesen ridegen viselkedett velem szemben: egy bizalmas szava sem volt soha hozzám. Mind több jel arra mutatott fokozatosan, hogy „ki akarja venni a nyilas mozgalom szelét a vitorlából” úgy, hogy számos programpontjukat magáévá teszi. Ezt sok más barátommal végzetesnek tartottuk. Most ideiktatom 1938 okt. 27-én írt feljegyzésemet az eredeti szövegben⁴⁵ [be-
ragasztott lapokon az eredeti, 1938-as feljegyzés – D. A.]:

Bpest, 1938. okt. 27.

Egyes miniszterektől és vezető politikusoktól egyöntetűen azt hallottam, hogy Imrédy Béla miniszterelnök a parlament félretételével vagy csak látszólagos meghagyásával „teljes felhatalmazás” (alias: diktatúra) alapján óhajtja az országot kormányozni, s így a hatalmat saját kezében összpontosítani. Egyes miniszterek megdöbbenve szóltak arról, hogy a miniszterelnök ezt nem is titkolja [utólagos ceruzás megjegyzés: *Kaposvárott: csodálatos forradalom*]. Erre utalt az [a] nyilatkozata is, amelyet az ország nyilvánossága előtt a tőle létrehozott „38-as társaság” tett: „a kormányzatot egy új mozgalomra óhajtja alapítani, amely a kormányt hordozza”, [utólagos ceruzás megjegyzés: *tehát nem alkotmányosan a parlament*].

Többfelől hallva hogy ennek a tervnek szilárdabb vonalai alakulnak ki, gróf Széchenyi Bertalan⁴⁶ felsőházi elnökkel alkotmányos kötelességünknek tartottuk, hogy magát a miniszterelnököt kérdezzük meg az alkotmány velejébe vágó híreknek valóságáról. Őt pontban foglaltam össze a kérdéseket, amelyekre nézve felvilágosítást óhajtottunk kérni a miniszterelnöktől.

1. Első kérdésünk [utólag ceruzával átjavítva egyes számra: *kérdésem*] volt, amelyet feltettem, hogy valóban teljes [utólagos ceruzás megjegyzés: *általános*] felhatalmazást akar-e a parlamenttől kérni a kormányzásra? Egyenes és őszinte válasza: igen. Amikor azt mondtam, hogy ez diktatúra, amely nem felel meg a magyar [utólagos beszúrás: *lélek és*] politikai élet éghajlatának, azt felelte, hogy nem nevezhető az ő terve szoros értelemben diktatúrának, mert a parlamenttől kér felhatalmazást. Azt is kérdeztem, hogy ki volna így a teljhatalom gyakorlásának feje: ő-e vagy a Kormányzó úr? Határozott felelete: csakis ő. Ezt megnyugtatónak tartottuk, mert nem vonja bele közvetlenül a Kormányzó úr személyét, aki – gondoltuk – ha a diktatúra nem sikerül, s a nép haragja esetleg a diktátor ellen fordul, egyszerűen eltávolítja a diktátort.
2. Második főkérdésem az volt, vajon milyen tartalmú lesz a teljes fölhatalmazás és mekkora időre szól? Erre határozatlan választ kaptunk. Konkréte emlegette a Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos intézkedéseket s a továbbiakban a szociálpolitikai reformokat (a zsidókérdést nem); a földbirtokrendezést különösen hangoztatta.

⁴⁵ Erre a feljegyzésre támaszkodott (és hivatkozott) Kornis 1945-ben, Imrédy népbíróági perében tett tanúvallomásában is. A tanácsvezető bíró Kornist kizárólag erről az Imrédy, Széchenyi Bertalan és Kornis között lefolyt beszélgetésről kérdezte. Kornis vallomását lásd *Imrédy Béla a vádlottak padján*, 321–324.

⁴⁶ Gróf Széchenyi Bertalan (1866–1943), az 1927-ben újjászervezett Felsőháznak megalakulásától kezdve al-
elnöke, 1935-től haláláig elnöke volt.

Az időtartamot, amelyre az általános felhatalmazást majd kéri, nem tudja még megmondani.

3. A harmadik kérdés ez volt: miért szükséges ez a teljes felhatalmazás, amikor a jelenlegi parlament úgy, ahogy eddig, minden józan törvényjavaslatot elfogad és megszavaz. Erre kijelentette Imrédy, hogy a mai parlamenti rendszer munkája rendkívül körülményes és hosszadalmas, nem alkalmas arra, hogy az időktől sürgősen követelt reformokat végbevigye. Erre megjegyeztem, hogy [utólagos beszúrás: *ha*] a parlament dolgoznék, de íme majdnem fél éve [utólag ceruzával átjavítva: *hónapok óta*] a kormány nem foglalkoztatja, pedig a komoly javaslatokat szívesen tárgyalná. Azt is kérdeztem, vajon milyen tartalmú kész sürgős javaslatai vannak, amelyek megoldása elodázhatatlan? Vázolja előttünk tartalmukat, s meg tudjuk mondani [utólagos beszúrás: *remélhető-e*], hogy a parlament kellő előkészítés után elfogadja őket. Többszörös sürgetésemre sem mondott ilyen konkrét javaslatokat s az a benyomásunk, hogy egyelőre tüzetesen kidolgozva nincsenek is a fiókjában. Hangoztattam, hogy csak akkor tudjuk megállapítani a teljes felhatalmazás szükségességét [utólagos beszúrás: *esetleg bizonyos fokú jogosultságát*], ha ismerjük a reformjavaslatok értékét a nemzet közjava szempontjából. Ezek ismertetése helyett ingerülten kijelentette, hogy ha politikai terve nem sikerül, nem marad az országban, hanem kivándorol Brazíliába.
4. Hogy eltérítsem a teljes felhatalmazásnak bizonytalan és alkotmányellenesnek tartott gondolatától, kerestem a módozatot, vajjon hogyan lehetne összhangba hozni a majd megismerendő reformjavaslatoknak sürgős elintézésére való törekvést, másfelől a népképviselői alkotmány elvét? Ezért kettőt ajánlottam: 1. a házzsabályok megfelelő módosítását, amely lehetővé tenné technikailag a gyorsabb ütemű tárgyalást, itt különösen a Házzsabályok 167–169. §§-ainak⁴⁷ további szigorítását javasoltam; 2. följánlottam, hogy ennek sima lebonyolítását a pártok elnökeivel megbeszélem. Ezt Imrédy rokonszenvvel fogadta.
5. Végül azt kérdeztem, vajjon időszerű lenne-e éppen most, a Felvidék [utólagos beszúrás: *egy része*] visszacsatolásának örömteli napjaiban [átjavítva: *reménye közben*] a hangulatot alkotmányjogi aggodalmakat keltő tervekkel megbontani? Válasza az volt, hogy ilyen terveket csak a Felvidékre való bevonulás után óhajt megvalósítani. Ez megnyugtatt bennünket, mert információink szerint még a bevonulás előtt kívánt ilyen terveket dűlőre vinni. Végül hangoztatta, hogy a jogfolytonosságot meg akarja őrizni. Az is lehetséges, hogy még megfontolja, vajjon nem egyes konkrét kérdések [utólagos beszúrás: *tollal: rendeleti*] megoldására kér-e s csak bizonyos időtartamra felhatalmazást?

Ez a beszélgetés, amelyben többször gr. Széchenyi Bertalan is résztvett, délelőtt ½ 12-től ½ 1-ig folyt le. Utána jelentkeztünk a Kormányzó úrnál, aki délután fogadott bennünket. Föltártuk előtte aggodalmainkat, [utólagos ceruzás lábjegyzet ehhez: 1) *Utólag ideírom a*

⁴⁷ Az említett paragrafusok a törvényjavaslatok különleges tárgyalására vonatkoznak. A képviselőház házzsabályai 1928. Bp., 1929. 114–116. A házzsabályok szigorítását 1939 nyarán, Teleki Pál vitte keresztül, bevezette például a „rendkívüli sürgősséggel” való tárgyalás lehetőségét. Bővebben lásd Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, 468–472.

következő jellemző szavakat az audienciáról. „A miniszterelnök maga akar diktátor lenni s nem Főméltóságodat akarja ezzel terhelni, ami megnyugtató” – mondtam. „Hát miért ő?! – fakadt ki a kormányzó. Szerencsés ötletem támadt: „Ha a miniszterelnök a diktátor s a nép dühe ellene viharzik, akkor Főméltóságod a diktátort egyszerűen eltávolítja.” Ez tetszett neki.] de azt is, hogy Imrédy a beszélgetés végén álláspontjának merevségéből megnyugtató módon engedni látszott. [Több sor olvashatatlanra átsatírozva.]

[Utólagos feljegyzés a beragasztott papírlapon: 1938. nov. 16. a mellékelt följegyzések hátlapjára ezt írtam: „Két hét múlva, november közepén, a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal való egyesítéséről szóló törvényjavaslatnak első tervezetében (2.§.) akarta Imrédy belesomagolni az egész országra vonatkozó általános felhatalmazást a „rendeleti kormányzatra”, de ez a minisztertanács ellenállásán megdőlt. A végleges javaslat, majd törvény ilyet már nem tartalmaz.]

[Beragasztott 1938-as feljegyzés vége.]

Minderről hallgattam még az 1938 végi nagy politikai harcok közepett is, mert nem tartom fairnek, hogy amikor a politikusok összekorgolnak, bizalmas régebbi beszélgetéseiket egymás fejéhez vágják. Csak akkor mondtam el mindent, amikor 1944. febr. 18-án a Kertész–Imrédy-perben⁴⁸ tanúul hívtak, vajjon tört-e Imrédy Béla az alkotmányra? Nyilván, igen, legalább is érzülete és szándéka szerint, ha nem is sikerült neki (ezt igazolja újabb bukása után 1939 februárjában Teleki Pál gr-nak, az utódának képviselőházi miniszterelnöki bemutatkozó beszéde is, amely hosszasan éppen az alkotmánykérdésre vetette a súlyt. Utána az én képviselőházi beszédem éppen ezt a mozzanatot domborította ki, l. Képviselőházi Napló).

Arra, hogy Imrédy mennyire tört l’art pour l’art érzülete szerint az alkotmányra, jellemző az a vele folytatott beszélgetésem 1938. szept. utolsó napjaiban, amikor úgy látszott, hogy Godesbergben nem tud Chamberlain és Hitler megegyezni, s a háború kitör.⁴⁹ A miniszterelnök mint házelnököt magához kért s kijelentette, hogy ha a háború kitör, első dolga lesz összehívni a Házát s eléje törvényjavaslatot terjeszteni a csaló hadiszállítók büntetéséről. A törvényjavaslatot átnyújtotta és átfutottam. Ha a régebbi törvény bizonyos csalásokra 6 hónapot szabott, most 2-5-10 évet, sőt halált. Minden § vége refrén-szerűen halál. Helyesletem. „Ezt azonban – mondotta Imrédy – erőszakkal kell megsza-

⁴⁸ Imrédy Béla Kertész Róbert újságíró ellen indított rágalmozgási pere a 8 Órai Újság 1942. február 12-i számában közölt cikke miatt. [Kertész Róbert: A forró kása avagy savanyú a szőlől! 8 órai újság 1942. február 12. 7.] A meglehetősen szarkasztikus írásban Kertész Imrédynek a kormányzóhelyettesi törvény parlamenti vitáján mondtott, a magyar alkotmányt féltő szavain gúnyolódott, és diktatórikus törekvésekkel vádolta. Az ügy tárgyalása azonban csak 1944 februárjában kezdődött meg. A német megszállást követően Kertész – érthető okokból – sürgősen bocsánatot kért, és az ügyet ejtették. A per irataiból válogatást közöl Imrédy Béla a vádlottak padján, 543–552. (Kornis Kertész-perben tett vallomása a válogatásban nem szerepel.)

⁴⁹ A szudétanémet kérdés kapcsán, az 1938. szeptember 29–30-i müncheni négyhatalmi konferenciát megelőző brit–német tárgyalásokról van szó. Hitler és Chamberlain először szeptember 15-én Berchtesgadenben tárgyalt, másodszor 1938. szeptember 22–24. között Bad Godesbergben találkoztak. A rendkívül feszült hangulatú, drámai egyeztetések nem vezettek eredményre, mindkét fél mozgósította hadseregét, a brit részről már megszövegezett hadüzenet átadására végül nem került sor, időközben ugyanis formálódni kezdett a müncheni tárgyalások lehetősége. Hegedűs István Péter: München és az appeasement-politika az 1930-as évek második felében. *Grotius* (2013) 6–7.

vaztatni. Az ülés elején benyújtom, s te rögtön szavaztatsz!” „Hát a Perczel Dezső zsebkendőjét akarod kezembe nyomni?”⁵⁰ – kérdeztem tréfásan. A házszabályok (amelyeken gyakran változtatni kell) az alkotmány fontos kiegészítő részei. A képviselőházban az erőszakra nagy kavarodás és botrány támadna: így mégsem lehet kezdeni a háborút! Milyen benyomást tenne ez a külföldön? De semmi szükség sincs rá. Előbb tárgyalni kell a pártvezérekkel, hogy a sürgősségre való tekintettel térjünk el cum consensu⁵¹ a szabályoktól: a törvényjavaslat benyújtása után azonnal kijelentem, hogy átesszük az illetékes bizottsághoz, az ülést felfüggesztem, a bizottság összejön, gyorsan letárgyalja, (hisz oly simplex ügy, bár nem oly ördöngösen sürgős) az előadó jelentkezik, az ülést megnyitom, egy-két szónok hozzászól – s egy óra alatt a javaslatból törvény lesz, izgalom, erőszak és botrány nélkül. „Igazad van, így is lehet csinálni” – mondotta [utólagos ceruzás beszúrás: *most már*] megnyugodva Imrédy. Az eset jellemző minden áron erőszakos természetére, másrészt a törvényjavaslat ilyen példátlan sürgetése az erkölcsi puritanizmus fitogtatására.

Nem akarok tüzetesen kitérni a 70 disszidensnek a pártból való kilépésére.⁵² Sztranyavszky hordta körül a kilépési nyilatkozatot [utólagos ceruzás beszúrás: *amelyet előbb megbeszéltünk*]. Nálam is volt: aláírtam. Az ok Imrédynek radikális nyilasszerű magatartása s alkotmányellenes szándéka volt. Soha egy szó sem hangzott el előttem kormányalakításról, miniszteri tárcáról, hatalmi elosztásról. Kilépésünket megelőzőleg a kormány lemondott, Imrédy kapott megbízatást. Mint designált miniszterelnök megjelent a pártülésen, elég konzervatív irányú beszédet mondott, s botornak jelentette ki azt, aki a magyar alkotmányra rá akarja tenni a kezét (pedig folyton ezt akarta). A disszidálni akarók óriási hibát követtek el. Már két nappal azelőtt Thay Lászlót bízták meg a felszólalással. Mint Gömbös ankarai követe, miniszterelnöki államtitkár, majd képviselőházi alelnök, aztán belügyi államtitkár lett, az Imrédy-kormányból kimaradt. Igen derék s becsületes magyar volt, de tehetségtelen ember, minden szónoki képesség híján. Előre megcsinált egy beszédet s tekintet nélkül arra, mit mondott most Imrédy, beszédét elmondta, vagy inkább olvasta, döcögve, zavarosan, sok közbekiáltástól megzavarodottan. A terv az volt, hogy a disszidensek itt a pártban szavazzák le Imrédyt. De ezt a szerencsétlen beszéd után lefújták. Ketten-hárman ezt nem tudták, s a pártelnök kérdésére nem-mel szavaztak, egyben csodálkoztak, hogy a többi nem szavaz velük. A Hungariában jöttek össze vacsorázni a disszidensek s itt Sztranyavszky nyíltan zászlót bontott. A keddi pártülésen már nem jelentek meg, ellenben az elnöknek megküldték kilépő levelünket. Ismeretes a képviselőházban 17 szóval [sza-

⁵⁰ Utalás az Országgyűlésben 1904. november 18-án lezajlott, úgynevezett „zsebkendőszavazásra”, melynek során Perczel Dezső házelnök zsebkendőjével adott – előre egyeztetett – jelet a kormánypárti képviselőknek Tisza István, az obstrukció letörését célzó házszabályreformjainak azonnali megszavazására, amivel megsértette az érvényes házszabályokat. Az eleve indulatokat keltő javaslat puccsszerű elfogadását követően az ellenzék szétverte az ülésterem berendezését. Jónás Károly – Villám Judit: *A Magyar Országgyűlés elnökei 1848–2002*. Bp., 2002. 137–138.

⁵¹ Egyetértéssel [lat.].

⁵² 1938. november 16–23. között 62 képviselő kilépett a kormánypártból, majd egy ügyrendi kérdésben a Ház leszavazta a kormányt. Imrédy még aznap benyújtotta lemondását a kormányzónak, aki néhány nap hezitálás után, a disszidenseknek tett ígéretével ellentétben végül nem fogadta el azt. Sipos: *Imrédy Béla*, 39–42.

vazatkülönbséggel – D. A.] Imrédy leszavaztatása óriási izgalom közepette. Mint elnök kénytelen voltam háromszor szavaztatni, mert a jegyzők rosszul számoltak.

A Kormányzó a prominens politikusokat kihallgatásra fogadta. Először Széchenyi Bertalan grófot, a felsőház elnökét. A kormányzó előttem a legélesebb kritikát gyakorolta Imrédy felett: milyen szerencsés ember, kitűnő szerencsés volt, a Felvidéket most csatolták vissza, remek volt a nemzetközi eucharisztikus kongresszus,⁵³ minden párt a tavasszal örömmel fogadta ezt a tehetséges embert – és még sem tudja kormányozni az országot, mindenütt bajt csinál. Ilyen stílusban csempülte le Imrédyt még számos politikus előtt. Én Bethlen István tanácsára azt ajánlottam a kormányzónak, hogy bízza meg gr. Teleki Pált (nem Sztranyavszkyt, aki nem valami szerencsés beszédet mondott a Házban s különben is minden férfias tulajdonsága mellett politikailag primitív volt⁵⁴) mint homo Gubernatoris-t azzal, hogy drótozza újra össze a pártot letisztítva mindkét félen a szélsőségeket. Azt hittem, hogy Bethlen erre már Telekit megnyerte. Teleki azonban ezt a szerepet elhárította s Keresztes-Fischer belügyminiszterrel rávette a kormányzót, hogy újra kinevezze Imrédyt. Ennek megtörténte után felszakadtak az ország politikai [utólagos ceruzás beszúrás: szenny]csatornái s a radikális jobboldaliak – magukkal rántva az addig ingadozókat és aggodalmaskodókat – uralkodtak mindenütt. Közben kitűnt Imrédy nagyanyjának saarzi [r betű utólag áthúzva ceruzával] zsidó származása az ottani anyakönyvi kivonatok alapján, le kellett mondania, maga is elismerte a pártban mondott beszédében [utólagos beszúrás tollal: részben] zsidó voltát, ő, aki benyújtotta a Karácsony előtti nap a zsidótörvényt. Utódja a kiseszű, nagy műveltségű, de zavaros és szeszélyes, kapkodó Teleki Pál lett. Imrédyvel még megcsinálta az 1939 évi júniusi választást, sok nyilas jött be a képviselőházba, a kormánypárt jelentékeny része is ilyen érületű volt. Teleki és Imrédy aztán összekorgoltak s Imrédy két tucat képviselővel kilépett a pártból. A disszidensek a tömegpszichózis közepett föl sem léphettek, az ország hangulata teljesen ellenük fordult, „zsidóbérencnek” bélyegezték őket. Így vonultam vissza jómagam is, szellemi fejlődésem nagy szerencséjére. A lefolyt öt év alatt csak a tudománynak éltem. Írószobám ajtajára márványtáblát tettem: Hic cogito et regno.⁵⁵ Ha majdnem négy évtizedre terjedő tudományos pályámon valami igazi maradandót és eredetit alkottam, akkor ennek legnagyobb része erre az öt esztendő termékeny idejére esik [utólagos ceruzás beszúrás: Közben a M.T. Akadémia felsőházi tagjává választott (1940)⁵⁶].

⁵³ A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus a római katolikus egyház 1881-től, kétévente megrendezett világméretű ünnepségsorozata, melyet 1938. május 25–29. között Budapest rendezhetett meg. A nagy nemzetközi figyelemmel kísért rendezvény diplomáciai szempontból is fontos esemény volt hazánknak. Eugenio Pacelli pápai legátuson (a későbbi XII. Pius pápa) kívül még 14 bíboros, 48 érsek, 197 püspök érkezett Magyarországra. Az eseményen több százezer zarándok vett részt és mintegy 30 ország állami képviselői is jelen voltak. Komlósi József: Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. [Szócikk.] *Magyar Katolikus Lexikon*.

⁵⁴ Kornis 1935–1938 között képviselőházi alelnökként dolgozott együtt Sztranyavszkyval, aki akkor a Ház elnöke volt.

⁵⁵ Itt gondolkodom és uralkodom [lat.].

⁵⁶ A *Felsőházi naplók* tanúsága szerint Kornist 1942 decemberében választották a testület tagjai közé (1943. február 12-én adta át megbízólevelét). A *Felsőházi naplókban* semmilyen nyoma nincs Kornis képviselői aktivi-

Gróf Teleki Pál⁵⁷ jó magyar ember volt, de csekély képességű, befolyásolható, incoherens gondolkodású, szellemi arabeszekben gondolkodó, aforizmatikus, de nem rendszeres elmejárású. Emellett rendkívül szeszélyes, a dolgokat végig nem gondoló. Magát bizalmas körben többször „kalandornak” nevezte. Az is volt. Gr. Bethlen Istvántól tudom, hogy a Károlyi Mihály forradalma erősen impresszionálta s csak Bethlen tartotta viszsza, hogy mint miniszter nem csatlakozott hozzá. Résztvett a bécsi emigránsok ostoba és szerencsétlen brucki puccsában, akármennyire óvta őket ettől Bethlen István.⁵⁸ Egyik főszereplője volt az értelmetlen, s annyi kárt okozó frankhamisításban [sic!] – Gerő századossal ő járt künn Münchenben s vette meg a frankhoz szükséges papirost. Ő ajánlotta Nádasyéknak a katonai térképészeti intézetet a hamisítás céljára s hozta össze őket Haitshcsal, az intézet igazgatójával. Amikor a parlamenti vizsgálóbizottság efelől kérdezte, szemrebbenés nélkül úgy vágta ki magát, hogy azért mutatta be a Nádasyéknak Haitshcsot, hogy ez mint szakember győzze meg őket a vállalkozás lehetetlenségéről. Bethlenék sok jóakarata kellett, hogy valahogy kihúzzák őt a csávából. Ez helyes is volt: Magyarország volt miniszterelnöke nem lehetett a világ szemében „frankhamisító”. A bécsi Arbeiterzeitung azonban a titkos parlamenti bizottsági tárgyalások alapján, amelyek anyagáról a Bizottságban részt vevő szociáldemokrata képviselők [utólagos beszúrás tollal: *indiszkrecíója*] útján napról-napra értesült, folyton támadta, s „alvó embernek” nevezte.⁵⁹

Valamikor igen jó barátságban voltunk, gyakran vacsorázott nálam s viszont. A pártból való kilépésem után a legeslegridegebb lett hozzám: igazában szóba sem állt velem. De ő maga is érezte igazságtalanságát: 1940 [tollal átjavítva: 39] tavaszán magához kért, s felszólított, hogy írjak Jorgának⁶⁰ egy cikke ellen tanulmányt: egy nemzetközileg ismert, nem kormánypárti egyetemi tanárt akart vele szembeállítani [utólagos ceruzás beszúrás: *akit külföldön is ismernek*]. Gondoskodott arról, hogy cikkem a külföldi lapokban is megjelenjen (egyébként a Nouvelle Revue de Hongrie-ben is). Jorga válaszolt: azzal ütötte el érveim logikai erejét, hogy renegát oláh vagyok: cornis a románban szarvast jelent.

Teleki [utólagos beszúrás tollal: *tragikus*] halála mélyen megrázott: amikor a rádió ½ 10-kor bejelentette s a Siegfried halálát játszotta, megsirattam. Pár nap múlva már hosszabb emlékbeszédet mondtam felkérésre az Akadémián róla (l. Tudós Fejek c. könyve-

tásának, leszámítva, hogy a közoktatási bizottság tagjává választották 1943-ban és 1944-ben is. *Felsőházi napló* (1939) III. 337., IV. 4., 347.

⁵⁷ Teleki Pál életének és pályájának korszerű és teljességre törekvő feldolgozását lásd Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Bp. 2005.

⁵⁸ A brucki puccs a Tanácsköztársaság megdöntésére Bécsben szerveződött Antibolsevista Comité (= ABC) egyik szárnyának akciója volt 1919. május 6-án, nem sokkal azután, hogy tekintélyes mennyiségű készpénzt raboltak a bécsi magyar követségről. Ennek során 30-40 fiatal katonatiszt megkísérelt betörni Magyarország területére, bízva a határőrök és a helyi parasztok csatlakozásában. Az akció csúfos kudarcba fulladt és nagyban hozzájárult az ABC felbomlásához is. Bővebben lásd Kerepeszki Róbert: Bethlen István és az ABC. Az Antibolsevista Comité tevékenysége Bécsben. *Rubicon* (2013) 12. sz. 20–23., Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp., 2005. 125–126.

⁵⁹ A frankhamisítási ügyről és perről lásd Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk* (2008) 1. sz. 29–56., Ormos Mária: Hamis frankokkal teli bőröndök. In: *Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843–1991*. Összeáll. Gerő András. Bp., 1993. 175–193.

⁶⁰ Nicolae Iorga (1871–1940), román történész, költő, politikus. 1931–1932-ben pártunkívüli miniszterelnök.

met⁶¹). Természetes hogy az esemény hatása alatt túlzó pietással, bár hibáit is a jellemzésbe finoman beleszőttem. Később tudtam meg családja köréből, hogy már fiatal korában folyton foglalkoztatta őt depresszált állapotában az öngyilkosság gondolata. Többnyire délután 5 órakor. Ez időtájt felesége mindig külön vigyázott rá.

Lelki alkatának egyik vonása volt, hogy ha valamit elhatározott, egyhamar megbánta, s depresszióba esett. Jól emlékszem, hogy amikor 1920-ban Czirbusz Géza halála után megüresedett a budapesti egyetem földrajzi tanszéke, a kiküldött bizottság, amelynek tagja voltam, Telekit óhajtotta meghívni s erről a dékán őt értesítette, s kérdezte, vajjon elfogadja-e? Áradozó levélben válaszolt: élete legnagyobb kitüntetésének érzi, hogy mestere, Lóczy Lajos,⁶² tanszéki örökébe léphet. (Egyébként a Kar magántanári folyamodványát tíz évig elintézetlenül hevertette s el nem intézte, mert a szaktanár Czirbusz, ez a bogaras ember, Telekit nem szívélhette.) Meghívása ki volt tűzve a Kari ülésre, amikor táviratot kaptam, hogy 9 óra helyett már 8-kor legyünk, mint a bizottság tagjai, jelen a dékán szobájában. Legnagyobb meglepetésünkre a dékán felolvasta Teleki lemondó levelét: ő a földrajztudományban csak dilettáns, sokat tépelődött, s rájött, hogy méltatlan erre a tanszékre (ekkor már mint ny. r. tanár a Közgazdasági Karon tanított); semmi esetre sincs joga elfogadni. A szörnyű önmarcangoló és önlebecsülő levelet kerestem Teleki halála után a dékáni levéltárban, de már eltűnt.

Ebből a lelki struktúrájából érthető öngyilkossága is. A korona- és minisztertanácsban ő is, bár nem szívesen, hozzájárult a szerbek ellen indítandó háborúhoz, de megbánta.⁶³ Nem hitt a végső német győzelemben. Meg volt győződve a maritim hatalmak diadaláról. Az angolokkal jó vonalat tartott. S most röstelkedett és féltette az ország jövőjét. Megérezte azt, hogy a szerb háborúval indul meg hazája tragédiája. Bethlen beszélt nekem, hogy amikor Hitler felajánlotta nekünk régi délvidéki országrészünket Horvátországgal együtt, akkor a kormánynak elvileg hirtelen kellett határoznia, hogy belemegyünk-e a háborúba. Ha nem mentünk volna bele, akkor is a német seregek rajtunk keresztül vonultak volna. A kormány és a kormányzó elvi igényt mondott s a részletek megbeszélését elhalasztotta. Bethlen éppen Kolozsvárt volt ref. főgondnoki beiktatásán. Rögtön hazahívták, de csak másnap tudott jönni a beiktatás után azonnal (br Bánffy Dániel autóján jött). Este érkezett meg s Keresztes-Fischerhez ment a belügyminisztériumba, ahová pár perc múlva Teleki is átjött. Bethlen a következőt ajánlotta a részletekre nézve, miután már a beavatkozás fait accomplite volt: 1. Zágrábban ki kell mondani a Szerbiától való elszakadást (Horvátországra, erre a gyűlölködő népre, nekünk nincs szükségünk), mert akkor mi nem a régi Szerbiát [áthúзва és javítva: Jugoszláviát] támadjuk meg, amelyikkel nemrégiben „örök barátságot” kötöttünk, hanem a már részeire esett birodalmat, hogy

⁶¹ Kornis Gyula: *Tudós fejek*. Bp., 1942.

⁶² Lóczy Lajos (1849–1920), földrajztudós, geológus. Gróf Széchenyi Béla Kelet-Ázsia expedíciójának résztvevőjeként jelentős kutatási eredményeket mutatott fel, melyekkel nemcsak magának, de a magyar tudományos kutatásoknak is komoly nemzetközi elismerést szerzett. Kalkuttai levéltári kutatásai során megtalálta Kőrösi Csoma Sándor elveszettnek hitt önéletrajzát. A Balaton-kutatások elindítója. 1889-től a budapesti tudományegyetem tanára, 1908-tól a Földtani Intézet igazgatója.

⁶³ A koronatanácsról (pontosabban: Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsról) részletesen lásd Náray Antal visszaemlékezései 1945. Szerk. Szakály Sándor. Bp., 1988. 42–64.

régi jussunkat visszakapjuk. 2. csak a Dunáig menjenek a magyar seregek a Bácska visszaszerzésére; 3. a Balkánon nem harcolunk. Ezt Teleki majd a Kormányzó is elfogadta. Így kiáltotta ki Horvátország másnap éjjel elszakadását és függetlenségét.

Ezt a beavatkozási módot is Teleki pár nap múlva megbánta, amikor látta ennek az angolok részéről való [ceruzával áthúzva és javítva: *történt*] súlyos visszahatását. Lelki összeütközéséből nem talált más kivezető utat, mint a halált, amelynek önkezével való keresésére egyébként lelki alkata úgyis hajlamos volt. Arra, hogy a németekkel szemben mennyire becsületes magyar lélekkel óvta az ország függetlenségét és érdekeit, rendkívül jellemző az, amit a Jorga-féle cikk megbeszélése közben nekem büszkén elmondott. Amikor 1939 őszén a német–lengyel háború kitört, a német katonai vezetőség arra kért bennünket, hogy csapatai rajtunk keresztül megkerülhessék alulról Lengyelországot: Kassán át fölfelé vonulva, törekszenek lengyel földre. „Ezt – mondotta előttem Teleki – kereken visszautasítottam. Mivel pedig féltő volt, hogy erőszakkal vonulnak rajtunk keresztül, a hidak alá dinamitot rakattam, hogy erőszak esetére felrobbantsuk őket. Amikor a parancsot éjjel kiadtam, nyugodtan lefeküdtem és aludtam.”⁶⁴ Semmi sem történt: a németek látták hogy bolygatásunk nélkül is két-három hét alatt végeznek Lengyelországgal.” Hová csúszunk le azóta Teleki intranzigens szellemétől: a német győzelemnek arányában függetlenségünk [utólagos beszúrás tollal: és *önérzetünk*] mindjobban apadt. A szerb háború kitörésekor 1941 tavaszán már nem mertünk ellenkezni, pedig éreztük – a Bácska visszaszerzésének öröme ellenére is – hogy gurulunk a lejtőn. (A nagyhangú első ijesztések ellenére a Bánát német kézen maradt; mai szemmel: jobb is, hogy így volt.)

[Utólagos beszúrás ceruzával: 1948 sok új adat a *Nürnbergi perből: Wilhelmstrasse-prozesse Imrédy és Bárdossy szerepe Veessenmayer titkos memorandumaiban!*]

A nemzet szerencsétlenségére Teleki utódja egy tehetséges, de rendkívül becsvágyó, szenvedélyeit az ész szuverenitása alá gyűrt, impulzív ember lett: Bárdossy László.⁶⁵ A nyilas „koreszmék” sodra őt is megfertőzte magasrendű európai kultúrája ellenére. Legnagyobb tévedése, sőt bűne az oroszok ellen való hadüzenet, amelyre a hármas paktumhoz⁶⁶ való végzetes csatlakozásunk Magyarországot egyáltalán nem kötelezte (Japán máig nincs háborúban Oroszországgal, sőt éppen mostanában halászati szerződést köt vele, sőt a Szachalin-sziget olajmezőit is átengedi neki 50.000 korona olaj ellenében; Bulgária ma is békében él az oroszsal.)

Amikor 1941. június 21-én a német megtámadta az orosz, Bárdossynak – mint nekem benső munkatárs, Ullein-Reviczky Antal [utólagos beszúrás tollal: *követ, sajtófőnök*] melegeben elmondotta – az volt a felfogása, hogy legfeljebb megszakítjuk az oroszsal a diplo-

⁶⁴ Horthy Miklós visszaemlékezéseiben saját magának tulajdonítja a hidak felrobbantásáról szóló intézkedést. Horthy: *Emlékirataim*, 233.

⁶⁵ Bárdossy László (1890–1946), diplomata, Teleki Pál öngyilkosságát követően miniszterelnök. Hivataláról 1942 márciusában, Horthy Miklós kívánságára mondott le. Életről és pályájáról lásd Pritz Pál: *Bárdossy László*. Szeged, 2001. (Élet-Kép.)

⁶⁶ A háromhatalmi egyezményhez (Japán, Németország, Olaszország) történő csatlakozásra (1940. november 20.) utal.

máciai összeköttetést, de tovább nem megyünk.⁶⁷ A német követ megjelent nála s Bárdossy ezt az álláspontját közölte vele, sőt azt is mondta, hogy ez is igazán felesleges, mert bizonyos haszon származnék a németekre is abból, ha a magyar Moszkvában maradna s híreket tudna közvetíteni. A német követ kijelentette, hogy kormányától utasítása van annak kérésére, hogy a diplomáciai összeköttetést Magyarország azonnal szakítsa meg a Szovjet-tel. Ez das wenigste.⁶⁸ Bárdossy minisztertanácsot hívott egybe, amelyen előterjesztette ezt a gondolatot s a legerélyesebben elutasította a háború eszméjét, amelyet a távollévő Bartha honvédelmi miniszter helyettese, másfelől Werth vezérkari főnök képviselt, főként azon okoskodás alapján, hogy lehetetlen Magyarországnak az orosz háborúból kimaradnia, ha Szlovákia és Románia benne van. Így megfosztanók magunkat az oroszok legyőzésének „előnyeitől”. Ezt Bárdossy nagyon helyesen visszautasította. Két nap múltán azonban d.e. 11-kor híre jött, hogy egy vonatunkat „orosz” repülőgépek Huszt táján bombázták. A miniszterelnök rögtön [utólagos beszúrás tollal: *körtelefonnal*] elrendelte, hogy a sajtónak erről egy kukkot sem szabad írnia, nehogy okul szolgáljon az oroszokkal való fegyveres konfliktusra. Azonban 12 órakor becsapott a másik hír, hogy Kassát bombázták, s halálos áldozat is van. S most ugyanaz a miniszterelnök, aki eddig nem akarta a háborút, a 2 órára összehívott minisztertanácson már hevesen terjesztette elő a hadüzenetre vonatkozó javaslatait, amelyet Bartha honvéd. miniszter erősen támogatott, – s ugyanaz a minisztertanács, amely két nappal ezelőtt a háborút ellenezte, a belügyminiszter némi berzenkedése után megszavazta. Nem akadt köztük egy sem, aki könyörgött volna, hogy halasszák el a hadüzenetet, hisz ez nem sürgős, előbb ki kell vizsgálni, micsoda gép dobta le a bombákat, valóban orosz-e? elég, ha egy héttel később foglalkoznak újra a kérdéssel. Ez mutatja, milyen mélyre süllyedt a magyar politika: nem akadt a különben is rendkívül gyenge tehetségű, nem független, többnyire a jelszavak hátán fölemelkedett miniszterek között, aki az ügy óriási jelentőségét [utólagos beszúrás tollal: *és felelősségét*] átlátta, a döntést késleltette volna. Bárdossy a hadüzenetet⁶⁹ nyomban proklamálta. [Utólagos beszúrás ceruzával: *Később kiderült, hogy német bombák voltak L. Horthy M. önéletrajzát 1954.*⁷⁰]

Azóta ezért sok szemrehányást kapott: örökös apologetikus hangulatban van. Mint a Keresztény Nemzeti Liga titkos társaság elnöke (a társaságot Wolff Károly alapította a bolsevizmus szellemének kiirtására s most olyan ember az elnöke, aki 1919-ben a VKM-ben a kommunizmus ígérete alá jutott s ezért fegyelmit is kapott ami egyik oka volt annak, hogy átment az akkor alakuló külügyminisztériumba) többször is próbálta igazolni az orosz hadüzenetet. Egyik érve, hogy a németek akarták s biztosnak látszott, hogy a németek az oroszot rövidesen leverik, ezt állította Werth és Bartha. A másik érve, hogy évekig volt diplomata Angliában: annyira gyűlölték az angol vezető körök a szovjetet, hogy lehetetlennek kellett tartania Anglia és a Szovjet összebarátkozását és a közös hadviselést. – Csupa értelmetlenség! Vajjon nem támogatta [utólagos beszúrás ceruzával: *-e*] Anglia a

⁶⁷ Lásd erről Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke. Magyarország drámája*. Bp., 1993. (Extra Hungariam) 93–97.

⁶⁸ Ez a legkevesebb [ném.].

⁶⁹ Pontosan: a hadiállapot beálltát.

⁷⁰ Horthy: *Emlékirataim*, 252. A hadba lépés körülményeiről lásd még Pritz: Bárdossy, 71–104.

spanyol vörösöket Franco ellenében? Vajjon nem volt-e igen velős okon feltehető, hogy az [utólagos beszúrás tollal: *akkor*] porban fekvő, nagy vereséget szenvedő Anglia összefog a Szovjettel, amint a történet tanúsága szerint minden hadviselő fél, akármilyen fajú és világfelfogású volt is, mindig összefogott a másikkal a közös ellenség ellen? Ferenc francia király, a rex christianissimus, nem támogatta [utólagos beszúrás ceruzával: *-e*] a törököt a Habsburgok ellen, sőt még pápa is [utólagos beszúrás ceruzával: *nem*] akadt [utólagos beszúrás ceruzával: *-e*], aki barátkozott a pogány törökkel? A katolikus Richelieu, a bíboros, nem áttért-e szövethöz a protestánsokkal a katolikus Habsburgok ellen?

De más baj is van. Nem kellettek ide pszichológiai meg történelmi megfontolások. Amikor Bárdossy hadat üzent, akkor már napok óta olvashatók voltak az újságokban az orosz–angol barátkozásról szóló hírek. Nem tudott előbb a magyar miniszterelnök-diplomata erről külföldön is mélyebben tájékozódni? Impulzív természete éppúgy elragadta, mint amikor kis országunkkal komoly ok nélkül Amerikának is hadat üzentetett, s amikor a derék amerikai követ [utólagos beszúrás ceruzával: *Mr. Pell*], jó barátunk, ezt nem akarta elfogadni s azzal mentegette, hogy bizonyára a német nyomás alatt cselekszik, Bárdossy büszkén kivágta: óh nem, ez a mi spontán akaratum!

Bárdossy és Hóman ezt is baráti körben suttogja, hogy az orosz hadüzenetet a kormányzó sürgette: a felelősséget rá akarják tolni. De ha a kormányzó esetleg valóban sürgette is, azért voltak felelős miniszterek, hogy erről lebeszéljék, vagy mondjanak le. Nem! nekik szívbéli ügyük volt a németet kiszolgálni. Hány ezer magyar vére szárad rajtuk. Ha ellenállnak, nincs Voronyezs, nincs partizánharc: seregünk megmarad felszerelésével együtt a végső döntő háborús szakaszra. Bárdossy egyben mutatkozott gerincesnek: elenezte a kormányzóhelyettesnek cum jure successionis-szal⁷¹ való törvényes felruházását. Nem komoly nemzetpolitikai, hanem dinasztikus érdekeken csúszott el. A kormányzó erélyesen elbocsátotta, de 1938. nov. végén nem volt ereje Imrédyt elbocsátani, pedig ennek radikalizmusát ugyancsak helytelenítette. Kitérésésképpen elmondom itt Imrédy bukásának hiteles történetét. 1939. február elején késő este beállított hozzám gr. Pongrácz Jenő. Sápadtan beszélt el, hogy most jön a várból, a kormányzótól, akivel jó baráti kapcsolatban van (sokszor járt nála). Most egészen összetörve találta. Horthy keservesen panaszkodott neki, hogy Imrédy agyon kínozza őt folytonos javaslataival amelyeket rá kényszerít, az országot úgy befogta [utólagos beszúrás tollal: *felforgató*] eszméi hálójába, hogy nem tudja, mikép tudna tőle megszabadulni. Antiszemitizmusa, amely felülről [utólagos beszúrás ceruzával: *is*] csinál forradalmat, óriási népszerűséget biztosít neki. Mit csináljon? Mi is ketten [utólagos beszúrás ceruzával: *Pongrácz és én*] tanakodtunk s arra jutottunk, hogy reggel elmegyünk gr. Széchenyi Bertalanhoz, a felsőház elnökéhez s vele beszéljük meg a dolgot. Másnap tárgyaltunk Széchenyivel s azt javasoltuk, hogy menjen el Horthyhoz, vigasztalja meg, s ajánlja Keresztes-Fischert, a belügyminisztert miniszterelnöknek. A kabinetirodában hímezték-hámoztak: Széchenyi nem jutott a kormányzó elé.

⁷¹ Utódlási joggal [lat.].

A sors azonban segített. Pár nap múlva ugyanis a rendkívül élesesű Rassay Károly⁷² [utólagos beszúrás ceruzával: – *először életében* –] beállított hozzám, éppen akkor, amikor ebédeltem. Rendkívül izgatott volt. A kormányzótól egyenest hozzám jött, mert – mint mondta – nekem kell elmondania azt az öröndetes hírt, hogy végre sikerült Imrédy zsidó származását bizonyítani, mivel a disszidensek közül egyedül jómagam veszítettem az Imrédy-ellenes akcióval: el kellett hagynom az elnök magas közjogi méltóságát, míg a többiben szerinte a ressentiment⁷³ is dolgozott, lévén elbocsátott miniszter, államtitkár stb.

De hát mi történt? A kormányzó délelőtt az Esti Kurír szerkesztőségéből hívatta, azonnal jöjjön, ruha nem számít. Azért hívta, hogy megköszönje neki Imrédy zsidó származásának kifürkészését, mert így végre meg tud szabadulni tőle. Hogyan ment végbe ez a kifürkészés? Imrédy Baján mondott beszédében le akart számolni azzal a „rágalommal”, hogy benne zsidó vér csergedez, benne aki a zsidó-törvényjavaslatot [utólagos beszúrás ceruzával: *Karácsony előtti nap*] benyújtotta. A rendkívül logikus észjárású Rassay a beszédben egy hézagot fedezett fel. Először kinyomozta Imrédy anyai nagyanyjának, özv. Vajkay Károlyné, szül. Heller Karolinának halotti anyakönyvi kivonatát (1904. febr. 2. 52. szám), amelyből kitűnt, hogy Saazon⁷⁴ [utólag ceruzával javítva: *Sarzon*] (Csehország) született, atyja Heller Mór, anyja szül. Kolarzik Jozefa volt. A Heller Mór zsidó származásra utalt. Többen kimentek Saazba, [utólagos beszúrás ceruzával: *aztán utazott Dinnyés 1000 pengőért, amelyet zsebvégváltott, de soha nem szólt róla*] ellátogattak a zsidó temetőbe, ahol egy sereg Heller-t találtak, de nem tudtak mit kezdeni vele. [utólagos lábjegyzet ceruzával: *1) Dinnyés Rassaytól 1000 pengőt fölvevett útiköltségül, de nem ment el ...* – a folytatás nem olvasható – D. A.] Végre egy pesti ügyvéd elment egy saazi ügyvédhez, hogy ez a nyomozásban segítsen. Semmit sem tudott a néhai Heller Mórról. Ellenben behívta nyolcvanéven felüli atyját: az öreg előtt derengeni kezdett fiatal korából Heller Mórnak alakja s megmondta az utcát és házat ahol lakott. Itt azonban már semmit sem tudtak róla. Minthogy az öreg azt is mondta, hogy a sörgyárban volt Heller Mór valaha alkalmazva, a magyar ügyvéd elment a sörgyárba. A gyárnak volt egy régebbi jubileumi könyve, amelyben valaha működő tisztviselőinek névsora megvolt. Itt megtalálták Heller Mór nevét, de ezzel sem lehetett tovább jutni. Végre az ügyvéd elment a katolikus plébánoshoz s vele együtt forgatta a régi anyakönyv elsárgult lapjait. Két adatot is talált s ezekről a plébánostól hitelesített másolatot kért több példányban (az egyik példányt Rassay nálam hagyta, mert attól tartott, hogy lakására esetleg betörnek és ellopják).

Az anyakönyv szerint (Tomus XI. fol. 432.) Johann Heller (Ignaz Heller fia) és felesége Carolina (szül. Theresa Porneizl aus Mons) 1814. ápr. 25-én keresztelkedett ki gyermekeivel együtt: Joseph Heller (szül. 1799) és Mauritz Heller (szül. 1807) „Diese Familie überging vom Judenthum zur christlichen Religion”⁷⁵). A másik adat az anyakönyvek 14. kötetéből való a 206 lapon 1839 júl. 13. dátummal, amikor Heller Moritz leányát, aki egy nappal

⁷² Rassay Károly (1886–1958), jogász, szabadelvű politikus, a Horthy-korszakban ellenzéki országgyűlési képviselő. 1923-ban megalapítja és 1944-ig szerkeszti az *Esti Kurír* című liberális napilapot.

⁷³ Irigység, kicsinyes bosszúvágy [fr.].

⁷⁴ Saaz mai neve Žatec.

⁷⁵ Ez a család a zsidóságtól a keresztény valláshoz tért át [ném.].

előbb született, Carolina Anna névre keresztelték. Ez a Heller Carolina Imrédy nagyanja, özv. Vajkayné.

Azonban minden jel szerint Vajkay is szeredi zsidó családból származott [utólagos beszúrás ceruzával: (orvos atyja)]

Amikor az ügyvéd a saazi adatokat Rassaynak átadta, ez Bethlen Istvánhoz sietett, aki az iratokat nemsokára bemutatta a kormányzónak, aki boldogan olvasta őket: végre lerázhatja Imrédyt (nov. végén kellett volna neki!). Keresztes-Fischer belügyminisztert hívatta [utólagos beszúrás ceruzával: aki] s a legnagyobb titoktartással egy magasrangú rendőrtisztviselőt küldött ki azonnal Saazba, hogy ez is megtekintse az eredeti anyakönyvet. Ez mindent igazolva talált, sőt még több adatot is szerzett. Ezután Horthy hívatta Imrédyt aki megint valami javaslatával gyötörte őt. A kormányzó nem adta meg hozzájárulását. Erre Imrédy kijelentette, úgy érzi, hogy nincs az államfő bizalmának birtokában. A kormányzó azt felelte, hogy nem is lehet, mert íme, ilyen bizonyítékok jutottak hozzá a miniszterelnök zsidó származásáról – s a saazi anyakönyvi kivonatokat átadta neki. Imrédy végigfutva őket – így adta elő a kormányzó Rassaynak – elájult, lehanyatlott. Horthy ekkor átvitette a másik szobába pamlagra, orvost hívatott, aki rendbehozta a valóban vagy csak színleg eszméletét veszített miniszterelnököt.

Ekkor a kormányzó azt ajánlotta neki: minden teljes titokban marad, egészségügyi okból mondjon le, senki sem fog tudni az egésztől semmit. Gondolkodási időt kért, lemondott, s a pártban bejelentette, hogy olyan adatok merültek fel, hogy zsidó vér is van benne. A párt nevében Hóman Bálint a legmelegebben búcsúztatta a párt tapsai között (Hóman régebben előttem súlyosan szidalmazta).

Sok egyéb adat is felmerült Imrédy zsidó származására nézve. Erdélyi Sándor beszélt nekem, hogy amikor a nyolcvanas évek végén diák volt, egy nap édesatyja, akkor táblabíró, később igazságügyminiszter, ebédre hazajött, felkiáltott: „nem is tudtam eddig, hogy a principálisom (Vajkay Károly) zsidó.” A családban is élt ennek hagyománya. Láttam a szeredi zsidó hitközség elnökének hosszú kondoleáló levelét, amelyet Vajkay halála alkalmából Vajkay két fiához intézett. Ebből nyilvánvaló a célzás, hogy valamikor a zsidó hitközséghez tartoztak az ősök s közülük a bpesti ítélőtábla elnökévé emelkedett a boldogult.

Bárdossy helyét Kállay Miklós foglalta el.⁷⁶ Földbirtokos, főispán, majd Bethlen alatt hirtelen kereskedelmi államtitkár. Vajon mi kvalifikálta erre az állásra? A magyar politika régi vonása 1867 óta, hogy komoly szakképzettséget feltételező állásba – rokonság vagy vadászbarátság útján – „általános” politikust tesznek, aki akkor kezdi tanulni az olyan ügyeket, amelyekben neki [kell] legfelsőbb [utólagos beszúrás ceruzával: szak] fórumon döntenie. Így hivatalnokainak a rabja lesz. Sok-sok példával tudnám e tételt megvilágítani, de nem akarok személyeskedni. Kállay kedves, joviális magyar úr, az átlagosnál nagyobb műveltséggel, amelynek alapján azonban könnyedén és felületesen bármely téma dolgában eredetinek látszó, de nem igaz ítéleteket kockáztat meg. Ezt a fölényességet honfoglaló őseinek ezeréves múltjába kapaszkodó történeti gentry-öntudata is kétségtelenül fokozza.

⁷⁶ Kállay Miklós (1887–1967), 1942 és 1944 között miniszterelnök. Visszaemlékezéseit lásd *Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban*. I–II. Bp., 1991. (Extra Hungariam.)

Eszes, magát gyorsan feltaláló lélek, aki állásfoglalásainak gyorsan egymásra következő el-
lentmondásait szeretetreméltó pszichotechnikai műfogásaival, a cukor-kedvességével sze-
reti feledtetni. Hosszú közigazgatási gyakorlata, sokoldalú közszolgálat és országismerete
nagy segítségére van a kormányzati gépezet hajtásában.

Gömbös, amikor 1932. okt. 1-én kormányt alakít, meghívja földművelésügyi minisz-
ternek. A Gömbös-kormányzat,⁷⁷ noha maga Gömbös taktikai okból, hogy azonnal magá-
ra ne zúdítsa a tőkét és a sajtót, a „zsidókérdését revízió alá veszi”, lényegében liberaliz-
mus-ellenes, a nácizmus felé hajló politikát űz, kétségtelenül mérsékeltabb formában.
De olyan személyekkel tölti meg a parlamentet és a hivatalokat, akik később – Gömbös
halála után – először földalatti, majd nyílt támogatói a nyilasmozgalomnak. Gömbös, ez
a rendkívül megnyerő modorú, hatalmas vonzóerővel, pers[on]nal szugnetism-mel bíró
[utólagos beszúrás tollal: *katon*a]politikus [utólagos beszúrás ceruzával: *egyben kalandor*]
veti el kétségtelenül a sárkányfogakat, amelyek fokozatosan később a Darányi–Imrédy–
Teleki–Bárdossy kormányok alatt kinőttek. Mindenhová „fiatalembert” óhajtott élre ál-
lítani, elsősorban a katonatípusból. A fiatalságnak egyoldalú és túlzó [utólagos beszúrás
tollal: *elvi*] kultusza azonban nagy veszedelem a nemzetre és társadalomra mert a fiatal
lelkek tapasztalatlanságuknál fogva mindig hajlamosak a történeti folytonosság oktan
és szükségtelen megszakítására, a katasztrófába kergető radikalizmusra. Az nem véletlen,
hogy az emberiség évezredek óta az öregek „bölcsségére” épít, a kormányzatban nem
mellőzi a „szenátuszt” mint kiegészítő és korrigáló tényezőt. A tapasztalt öregebbeknek
a „csáklyásoknak” (Gömbös szava) [utólagos beszúrás tollal: *erőszakos és nem természetes*]
háttérbe toléása a politikai bölcsség megfigyatozásának a jele. Erre maga Gömbös is
egyhamar rájött. Az 1935-ös választáson sok éretlen, barátaitól ajánlott, műveletlen és
heves fiatalembert, a [utólagos beszúrás tollal: *politikai*] primitivizmus képviselőit hozott
be Gömbös a képviselőházba: ezek lettek később a nyilas korszak vezető emberei. Mint a
képviselőház alelnökét megkért, hogy figyeljem meg az új képviselők beszédeinek szel-
lemi színvonalát, állapítsam meg politikai értéküket, vajjon hasznavehetők-e? Félév múl-
tán ebédre kért, hogy számoljak be tapasztalataimról. Feladatom [nem] volt nehéz, mert
a képviselők beszédeiről, a [ben]nük megnyilvánuló szellemi értékről, politikai magatar-
tásról és képességről néhány jellegzetes mondatban elnöklésem alatt jegyzeteket írtam.
Amikor ezeket Gömbös elé tártam, fölkiáltott: „ugyanígy gondolkodom én is róluk”. Nem
tagadta, hogy sokszor tévedett, amikor éppen ezeket az urakat jelöltette pártja képvise-
lőinek. Komolyan élt Gömbösben, akit sokan Naturburschnak, sőt a szerencse ágán a ha-
talomra feltört természetes embernek tartottak, a magasabb szellem őszinte tisztelete.
Meg vagyok győződve, hogy ha tovább él, eredeti radikalizmusa mindjobban csökkent
volna. Lehetséges, hogy tévedek s a konzervatívabb útra térésének látszatát csak testi erői
hanyatlásának lelki reflexe idézte elő.

*

⁷⁷ Gömbös Gyula és politikája eltérő értékeléséről lásd Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Bp., 2001.,
Vonyó József: *Gömbös Gyula*. Bp., 2014.

1944. III. 30. [Ceruzás feljegyzés, külön oldalszámozva Kornis kézírásával, 5 oldal, autográf. A szövegben Kornis számos rövidítést használt, ezeket az itt közölt szövegben a könnyebb érthetőség kedvéért feloldom. Kornis több helyen tett szögletes zárójeles megjegyzéseit sima zárójellel közlöm, megkülönböztetendő az utólagos értelmező beszúrásoktól. – D. A.]

Tegnap vacsoráztam Szombathelyi vezérkari főnöknél. Elmondta mi történt márc. 17-én a Salzburg melletti főhadiszálláson. Horthy, Ghyczy és ő úgy mentek ki, mint más-
kor: tárgyalni kell. Tudták, hogy 7 hadosztály van a határon. Kérdést is intéztek, Jagow
jött, hogy ezek csak a „tancsapatok” (mint mindig, hazudtak). Ezért ellenintézkedést sem
tettek, sereget szembe nem állítottak. (Ez nagy hibának bizonyult, mert akkor másképp
tárgyalt volna Hitler velük, félvén a világbotránytól). Jámborul, naivan kimentek. Horthy
dült arccal jött ki Hitlertől. Mi van? – kérdezték. Alig tudta elmondani: Hitler szemrehá-
nyást tett a Verräter Regierungről,⁷⁸ Kállayról; ő már tavaly nyáron kérte elbocsátását,
azóta is megismételte – s mégis Kállay maradt, és tárgyalt titokban az angolszászokkal,
sőt oroszokkal.⁷⁹ (Ez csak látszatra igaz, semmi lényegeset nem tett. A gyarló mulatós
gentryt, Barcza⁸⁰ volt londoni követet küldte Svájcba, de semmi esély; Ullein-Reviczky a
maga szakállára tárgyalta Kollontay asszonnyal, a stockholmi orosz követtel; Szentgyörgyi
ankarai fecsegéséhez nem volt köze,⁸¹ pedig a németek azt hitték, Kállay küldte ki.) En-
gedte, hogy felforgató törekvések kapjanak lábra: szocialisták, kisgazdák! – Most már
nincs más hátra – mondotta Hitler – mint mi bevonuljunk Magyarországra. Ezt úgy kell
tenni, hogy közös protokollt adunk ki Hitler és Horthy aláírásával: közös megegyezés
alapján a közös oroszellenes védekezésre vonulnak be a német csapatok Magyarországra.

Horthy ellenkezett: ő csak mint vitéz Horthy írhatja alá, de ez a magyar alkotmány
szerint érvénytelen, miniszterelnöki ellenjegyzés kell. Érintkezésbe kell lépni a magyar
kormánnyal. Ezt Hitler nem akarta megérteni, Horthy dült arccal kijött tőle, kocsiját kér-
te, hogy elutazzék, s majd hazulról fog tárgyalni. Légi veszély van – vonat most nincs.
Keitel⁸² ment keresztül a szobán: fogoly vagyok vagy szabad?

Ekkor Szombathelyi, mindezt tudva, ment be Hitlerhez. először állva: egy évvel ez-
előtt itt voltam Stalingrad tragikus perceiben – kezdte, Hitler leültette. Milyen részvétellel
voltam, most pedig hazámat akarják megszállni. – Azt hiszem, a csapatok már el is indul-
tak! – felelte Hitler – Das Schicksal der Reichsverweser ist in meiner Hand⁸³ – Ekkor tárult

⁷⁸ Áruló kormány [ném.].

⁷⁹ A Kállay miniszterelnöksége alatt folyó titkos tárgyalásokról részletesen tudósít emlékirataiban Szegedy-
Maszák Aladár diplomata, 1943–1944-ben a Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője,
majd vezetője. Lásd Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszánéz...* I–II. Bp., 1996. (Extra Hungariam.)

⁸⁰ Barcza György (1888–1961), diplomata, 1938-tól 1941-ig londoni magyar követ. 1941-től Svájcban folytatott
(sikertelen) titkos fegyverszüneti tárgyalásokat az angolszász hatalmakkal. Ezekről is részletesen beszámol
visszaemlékezéseiben: Barcza György: *Diplomataemlékeim*. I–II. Bp., 1996. (Extra Hungariam.)

⁸¹ Szent-Györgyi Albert nem Kállay, hanem ellenzéki körök megbízásából tárgyalta a britekkel Törökország-
ban a kiugrás feltételeiről és egy általa vezetendő új kormány felállításáról 1943 februárjában, igaz, a mi-
niszterelnököt is előzetesen értesítette útjáról.

⁸² Wilhelm Keitel (1882–1946), 1938-tól a német véderő-főparancsnokság, az Oberkommando der Wehrmacht
(= OKW) főnöke.

⁸³ A kormányzó sorsa az én kezemben van [ném.].

fel a szörnyű becsapás egész nagysága Szombathelyi előtt: a tehetetlenség toporzékoló dühe beszélt tovább előttem belőle. Mint a kormányzó törhetetlen híve, felelőssége tudatában most már csak arra gondolt, hogy az elfogatástól megmentse, s mint valami szentségtartót, épen hazavigye.

Ezért fölvetette a kérdést, nem lehetne-e a német csapatokat megállítani, mielőtt Magyarországra lépnének? Aztán megegyezésre jutni? – Erre Hitler hívatta Keitelt, ilyen irányban kérdezte. – Es ist unmöglich⁸⁴ – volt a válasz cinikusan. Fejtegette, hogy már át is lépték a magyar határt. Szombathelyi ekkor táviratot küldött a vezérkarhoz Budapestre, hogy ne legyen ellenállás. Majd tárgyalta, hogyan lehet az operatív célú bevonulás benyomását kelteni. No jó – mondta Hitler – telefonálok Antonescunak!⁸⁵

Szombathelyi referált Horthynak, jelezve, hogy a közös protokollról Hitler lemondott. Egyebet különben nem lehet tenni, mert elfogják őket. (Ez szerintem jobb lett volna! Ugyanilyen kormányt a németek neveztek volna ki. Így Hácha⁸⁶ szerepe várt Horthyra.)

Ebédre mentek: Horthy jobbán Keitel, balján Ribbentrop ült; Hitler jobbán Szombathelyi, balján Sztójay.⁸⁷ Politikáról ebéd alatt szó sem.

Ebéd után Szombathelyi Ribbentrophoz ment be. Szemrehányást tett neki, amiért ide csukták őket. Szájára jött e szó: Erpressung.⁸⁸ Ribbentrop újra emlegette, hogy a magyar kormány cserben akarta hagyni a németeket. Szombathelyi védte Kállayt: neki külföldön is vannak vonalai, emlékezzék arra, hogy előre figyelmeztette isztambuli értesülése nyomán... s a német kémek átpártoltak. Kállayról semmi lényegeset soha nem tudott meg. Ribbentrop elég cinikusan viselkedett. Felajánlotta Szombathelyinek a miniszterelnökséget, ez Sztójayt ajánlotta. Elfogadták. Ribbentrop célzást tett arra, hogy a szomszéd államok hadserege is készen áll Magyarországra való bevonulásra. Ekkor értette meg Szombathelyi, miért mondta beszélgetésük végén Hitler, hogy mindjárt telefonál Antonescunak. (Később kitűnt, hogy a tótok Nyitránál és Kassa felett, a horvátok Csáktornya alatt, a románok Kolozsvár alatt seregeket csoportosítottak megrohamozásunkra. Ez a tény Horthyt és Szombathelyit némileg igazolja: Olaszország lettünk volna: Dalmácia, Albánia, stb.)

Délután Horthy Hitlernél volt újból. Már kedves volt, célját elérte. Horthy le akart mondani, minden áron visszatartotta. (Így a külföld előtt nem volt olyan szembeszökő az erőszak a „szövetséges” Magyarország ellen s a kormány is Horthy aláírásával legitim színezetet kapott.)

Estefelé a vonaton elengedték őket. Mikor Budapestre érkeztek d.e. 10 körül, a főváros már meg volt szállva, számos politikus elfogva (Sigray, Rassay, Baranyay, Zsilinszky stb.) Kállay még künn volt a vonatnál a fogadáson, de hazatérve, a Vár hasába az óvóhelyre menekült (innen napok múlva az alagúton kimenve kényszerült a török követségre

⁸⁴ Ez lehetetlen [ném.].

⁸⁵ Ion Antonescu (1882–1946), Románia *conducator*a, teljhatalmú diktátor.

⁸⁶ Emil Hácha (1872–1945), Csehszlovákia 1939-es feldarabolása és német megszállása után a Cseh–Morva Protektorátus névleges elnöke. A teljhatalmú német birodalmi megbízottakkal szemben nem rendelkezett érdemi mozgástérrel.

⁸⁷ Sztójay Döme (1883–1946), katonatiszt, politikus. 1935-től berlini magyar követ, feltétlen németbarát-ságáról híresült el. A német megszállás után Magyarország miniszterelnöke (1944. március–augusztus).

⁸⁸ Zsarolás [ném.].

menekülni; Bethlent is keresték, a várban volt, napok múlva ugyanúgy elmenekült, hová? – nem tudható).

Szombathelyi megvetéssel beszélt. A bevonuló németek megparancsolták, hogy magyar katona az utcán nem mutatkozhat (kaszánya-áristom); a két héttel [korábban] megindult mozgósítást megtiltották. Ez a hadseregben végre felháborodást keltett. Szombathelyi beszélt Weichs⁸⁹ vezérezredessel a déli sereg főparancsnokával, hogy így akarnak velünk együtt harcolni? Azt hiszi, hogy ez lelkesedést kelt? Weichs megszüntette a magyar honvéd-zárlatot, megindította a mozgósítást („Dummheit”⁹⁰).

A németek meglepődtek, hogy itt nyugalom van. Azt hitték (l. Imrédy párt hozzájuk juttatott memoranduma, nyilas besúgás), hogy itt „láadás” készül – és semmi!

Szombathelyi szerint a jobb érzésű német előkelő katonák (nem az örökké hazug Keitel, a főgangster) mint Zeissler⁹¹ vezérkari főnök, Jodl⁹² tüzérségi főparancsnok mint régi bajtársak röstelkedtek, nem mertek a szemébe nézni. Azt is megtudta, hogy a terv a szlovák, horvát, román csapatoknak régi bécsi recept szerint való ránk uszítása mellett a honvédséget, ha ellenáll, leszerelték volna s felszerelték volna a hazai németeket és egyéb nemzetiségeket. Boldogok lettek, hogy minden simán ment s a kormány négy nap múlva megalakult a külföldön pedig gemeinsame Vereinbarungen⁹³-t hirdettek. Amikor már szerda délben sem volt magyar kormány, Ribbentrop felhívta Vesselmayert:⁹⁴ mondja meg Horthynak, hogy ha estig nincs kormány, Antonescu megindul ellenünk seregeivel.

Szombathelyi vezérkari főnök előadása a főhadiszállásról 1944. március 18.

⁸⁹ Maximilian von Weichs (1881–1954), 1942-ben az ő alárendeltségébe tartozott az orosz fronton harcoló 2. magyar hadsereg. Ő dolgozta ki Magyarország katonai megszállásának tervét. 1943-tól a balkáni haderők és az F hadseregcsoport parancsnoka.

⁹⁰ Ostobaság [ném.].

⁹¹ Helyesen: Zeitzler. Kurt Zeitzler, 1942 szeptembere és 1944 júliusa között a német szárazföldi haderő vezérkari főnöke. (<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/who/zeitzler.html>. Legutóbbi megtekintés: 2019. augusztus 19.)

⁹² Alfred Jodl (1890–1946), az OKW hadműveleti irodájának vezetője. Keitel mellett vezérkari főnök.

⁹³ Közös megegyezés [ném.].

⁹⁴ Helyesen: Edmund Veessenmayer. A német megszállást követően teljhatalmú magyarországi megbízott és német követ.